

UNGARIA

REVISTĂ SOCIALĂ-ȘTIINȚIFICĂ-LITERARĂ.

Apare

(afară de Iuliu, August)
odată pe lună.

REDACTOR:

GRIGORIU MOLDOVAN.

Abonament:

Pe an 6 fl. (14 franci.)
Pe 1/2 de an 3 fl. (7 fr.)

SCRISORI DESCHISE

CĂTRĂ V. A. URECHEA, PREȘEDINTELE LIGEI CULTURALE.

III.

Domnul meu!

Trebue să vă fac atenți la ceva prea bine știu că emazere aruncată în părete de-oare-ce dta și consoții dtale ați turbat cu mult mai tare în contra maghiarilor, decât să puteți pretui în câtva punctele de vedere ale omeniei. Nu va strica dacă veți purta în evidenție cele ce le vorbiți, scrieți și isprăviți ca să păstrați cel puțin la aparință serioșitatea și consecuința. Și ți-o recomand, după zicala românească: «de la cap să înpute peștele,» cu deosebire dtale nu numai din cauza că ești președinte și profesor de universitate ci și pentru aceea căci ești om bătrîn de la care e cam rușinos lucru a demoralisa o generație tînără întreagă prin lucruri așa de contrazicătoare. Pre dta de aceea te-au studenții în fruntea ligei, ca să fie între ei și un om mai serios care cu înțelepciunea sa să acopere încâtva nebulniile ligei, dar așa se vede că dtale pentru aceea ți-să șede așa de bine în cadrul ligei, căci lângă toți cei șas-

zeci de ani, esti mare copil ca ori-și-care. Un ce destul de desperat pentru colegii profesori ai dtale.

Această copilărie mare a dtale ne-o arată interviul ce l'ai avut cu corespondentul jurnalului «Deutsches Volksblatt» reprodus de întreaga presă, întocmai ca și cum Bismark s'ar fi exprimat asupra cutărui eveniment european. Nu lua în nume de rău dacă ți critizez aceasta enunțiațiune luată din loc competente: din nr. 162 al »Tribunei«

Înainte corespondentului amintitei foei, dta mai întâi de toate te lauzi cu aceea că Liga are 200.000 adecă două sute mii de membri și că fiecare membru plătește câte un franc pre anspre scopurile Ligei. Sunt multe și donurile private, benevole; întreagă averea acesta «se folosește în interesul politic al fraților noștri ardeleni» după zîșa dtale. Luând numai terminul mediu, după aserțiunile dtale Liga are un venit anual de vreo 2.500.000 franci adecă: două milioane cincisute mii de franci pentru «frații ar-

deleni.» Dle, dacă dta ca om bătrîn și cu minte, ca patriot bun și profesor de universitate, te fălești înaintea Europei cu aceea, că aveți o corporațiune, în aceea două sute mii de membri, cari jertfesc pre an câte 2 milioane de franci pre altarul patriei, pentru cultură și poporul statului tiner român, că sunt 200,000 de oameni, cari se nesuesc și lucră spre desvoltarea culturai naționale a statului român atât cu vorba cât și cu fapta: mi-aș lua pălăria și aș îngenunchia înaintea marirei dtale. Da până când culturai dv. îi sêrvesc abia 5—6 oameni, țeranul vi-e «helot» și «schelet» ear' dta a mistuești puterea și averea alor 200,000 de oameni în aventurii politice în streinătate, trebuie să compatimesc pre dta, patriotismul și românismul dtale. Bine se ve însămnați: nu are statul român atâta avere, câtă nu o-ar putea consuma lăcomia și șireția ardelenilor!

Mai cu samă trebuie să te compatimesc pre dta pentru aceea rățacire morală, că dta profesorul, și consoții dtale, ștudenții, contra statutelor chiare ați făcut din Liga conceasă spre scopuri «culturale» o societate de aventurieri politici care nu are a face nimică cu cultura poporului român. Cu uimire ved, că dvoastră nu folosiți: cele 2—3 milioane stoarsê din punga națiunei spre care scop le adunați. Dar e tot una, dacă guvernul și afacerile comune ale dv. conced ca averea mare adunată spre scopuri culturale să o folosiți fără de nice o dare de samă spre alte scopuri politice, ba încă spre conturbarea păcei și liniștei

acelui stat vecin care cu statul român trăește în prietenie, fie, nu se ține de noi, dar aceea ce zici dta de noi se ține, că adecă Liga întrêbuințază cele 2—3 milioane de franci spre scopurile românilor ardeleni. Aceasta e o calumniă publică carea în interesul moralului public trebuie să o rêspingem în modul cel mai hotărit. Fără cea mai mică șovăire enunț, că dta prin aceasta calumniezi românimea ardeleană publice și o ofensez în patriotismul sêu. Cultura, interesul și scopul public al «românimeii ardeleni» nu a v e z ū t, nicê un crucer din aceste 2—3 milioane de franci ale dv.; nu s'a ajutorat, nici o unică școală, nu s'a îmbrăcat nici un copil sffricat, cu un cuvînt «românimeii ardeleană» nu a beut din banii Ligei nici o lingură de apă.

Dar banii s'au dus, aceea odată stă. Și dacă de o mie de ori atâta ar stoarce Liga din jebul națiunei, și aceia s'or păpa fără ca «românimeii ardeleană» să vadă barêmi un crucer din aceea. Ve-o spunein că cum! Mai întâi dvoastră cheltuiți acolo acasă boerește din banii Ligei. Ați alcătuit în capitală un centru provêzut bogat în care fiecare trădător are loc și în care fiecare amăgitor emigrat de la noi află pat cald și salar bun. Agenții dvoastre calesază și cheltuesc mii din banii dvoastre pre champagner — după cum se zice — în interesul «românimeii ardeleni.» Maculaturile produse de dvoastră (după cum ziceți: în interesul nostru) mis-

tuesc sute de mii la an. Singură «Glogota» tiparitura revoluționară edată și răspândită cu ocaziunea procesului memorandului a costat 60,000 zi: șasăzeci de mii franci, pentru ca să arătați pre Rațiu, Lucaciu et comp. în ștreang. Agitațiile din străinătate au înghițit sute de mii. Procesul memorandului v'a costat colosal de mult. Restul ce rămâne după cheltuirile escelente și necruțătoare ale dv. ajung apoi în Ardeal.

Am văzut noi în Ardeal advocați, preoți și professori cari se luptau cu multe neajunsuri dar îndată ce au devenit agenții dvoastre nu au mai avut nice o nevoie; Lucaciu s'a lăsat de preoție, Rațiu s'a lăsat de advocatură și s'au făcut «reisenderi» politici vânzându-și independința politică punendu-o în mâinile ligei. Astfel politica noastră nu fu mai mult a noastră; pre noi ne poartă încă și azi de nas acești «reisenderi» politici și studenții bucureșteni pe conta celor 2—3 milioane de floreni venit anual, ca pre nescari păpușe de lemn. Mușcele se prind cu miere, martirii moderni cu bani. Advocatii și cumpără case și moșii; călătoresc și cheltuesc mereu după cum ne spun în interesul nostru. În interesul nostru se înbogățesc câțiva agitatori. Aceasta o vedem. Ba vedem și aceea, că aceștia umblă — cu diurnă — din temniță în temniță. Atacă și ofensază ordinea publică bucuroși și cu curaj, căci spesele de proces și de temniță le plătește Liga, apoi pre lângă aceea și ei devin martiri și eroi. Ei apoi domnule! pentru aceea jertfește națiunea o avere așa de mare,

ca aceea să o prezentăm la casieria statului maghiar sub titula de întreținere de prinsoneri? ca dvoastră să fabricați maculaturi și câțiva patrioți mai sprinteni la apucături, pe conta martiriului să se înbogățască? Care e aici scopul și unde e interesul «românimeii ardelenee»? Pentru că eu nu aflu interesul «românimeii ardelenee» în presidearea dta la Ligă, în «jocul de-a congresele» al studenților dta, în aderințele împrăștiate ici-coale în presa europeană, în ura contra maghiarilor, în atăcarea ordinii comune, în șederea în temnițe, în martiriu și în înbogățirea câtorva patrioți mai cu apucături; ci în aceea că cu maghiarii să ne înțelegem cu cinste și cu omenie; de avem plângeri, să-i facem să ni-le asculte, ca iubindu-ne unii pre alții să trăim în pace, să ne înbogățim cu toții întriformă în interesul românimeii! Oare nu ar fi aceasta scopul?

Nu. Liga are cu totul alt scop, numai acela-i necasul că iubirea noastră de patrie de loc nu se știe acomoda cu acel scop precum nu se văjesc de loc dechiărățiunile dvoastre nice cu logica nice cu omenia, ceea ce se poate vedea din următoarele.

Dta, cu privire la scopurile Ligei te-ai exprimat cătră corespondentul foiei D. Volksblatt astfel:

«Nu avem tendințe da cōromâne... la tot casul însă dorim, ca Austro-Ungaria să primească o constituțiune federativă, aceasta ar fi siguranța pentru sustarea monarhicii și dezvoltarea tuturor popoarelor prin urmare și a românilor.»

Mai bătătoare la ochi e declarația dtale cu privire la Besarabia, carea e în legătură cu cea de sus.

«Că ne gândim mai mult la cele trei milioane de români din Ardeal și Ungaria decât la jumătatea de milion din Besarabia — e foarte natural. Aceștia s'au înstrăinat deja de noi, cea însă au fost în tot timpul români credincioși și ne-au cerut ajutorul.»

Domnul meu! Dta ești cu totul confus. În aceste puține propuseștii comite președintele Ligei atâtea neconsecuenții și lucruri neiertate, că aceia cari stau aproape de dta cu drept cuvânt pot să fie îngrijați de starea sănătății dtale. Între astfel de consecuenții e greu a găsi fiul și mai greu a'l deslega, dar mă voi proba.

Ce-a și zis numai președintele Ligei? «Nu avem tendințe daco-române» — adecă dv. nice nu gândiți la cucerirea Ardealului.

Dta de sigur ai ținut de nebun pre corespondentul jurnalului D. Volksblatt când ai presupus că-ți va crede ceea ce i-ai spus. Dta, așa se vede, ai două capuri și două guri, cu una nebunești pre studenți, cu cealaltă pre răportorii Europei; una ți-i acasă, la cealaltă îi dai drumul de-a lungul Europei. Ei domnule, unui președinte al unei Lige de 200,000 membrii nu i-ar fi permis a simula jucării de aceste ci ar fi dator a umbla pre căi drepte. Președintele unei societăți cu 200000 membri și cu o avere colosală ar fi dator nu numai acasă ci și în Europă a zice: «Da, noi ne năsuim a cuceri Ardealul.» Atâta curaj, moral

am putea aștepta dela dta carele mereu cu dreptatea ne stai înainte, căci aceasta ți-a fost până acum idea dtale și fundarea Daco-româniei ai predicat-o până acum! Dacă ți-ai uitat de faptele proprii, iacă ți-le reimprospăt eu în memorie. Nu mai în anul trecut s'întimpla că în Predeal cu ocaziunea predării stindardelor Ligei cu aceste vorbe ai fermecat pre ascultători:

«A fost odată un împărat (Traian) care avu trei feciori. Înainte de ce i-ar fi trimis în lume, tatăl lor le-a dat trei năfrămuri, unuia roșie (România) altuia galbină (Bucovina) și celui din urmă violetă (Ardealul) toate trei rupte din una întregă și le zisă: Când veți uni aceste trei năfrămi e-arăși pre o singură hampă, atunci împărăția mea va fi voastră. (Aplause immense.) Haideți dar copii să alcătuim aceasta împărăție! (Sgomot asurzitor.)»

Aceasta poveste destul de goală ciorbă fu programa dtale în anul trecut pre a cărei contă dta ai dus la chimir aplausă frenetice și ovațiuni neinterupte la marginea țării ungu-rești. Dar nu numai dta ci și cel din urmă poetaș de rachitele cântă în acrostichuri minunate alcătuirea mării Daco-româniei, subjugarea și pustiirea totală a maghiarilor. Să citească doară pasagii din poezi, autori și presă cari nu tomuri ci bibliotecă întregă ar putea forma? Și oare și-a rădicat cineva glasul, sau protestează azi cineva singuratec, corporațiune sau guvern contra acestei abortația a crerilor, contra acestei agitare proastă a spiritelor

contra acestei încordare ușuratecă a poftelor și speranțelor? Doar dta; sau alt cineva? Atunci pentru ce umbli cu minciuna și nebunești lumea cu aceea că dta și Liga nu aveți tendințe daco-române, când acele acasă le predicați sus și tare? Atunci pentru-ce ar cheltui statul român câte 2—3 milioane de franci la an și pentru-ce să, înșiră lângă dta 200,000 oameni? doară pentru cultura noastră, pe carea dvoastră nu dați un ban? doară pentru Lucaciu ca să-și poată cumpăra casă și moșie! Domnule, lupta dvoastre atunci va fi cinstită, când luptătorii de omenie vor stărpi minciuna din aceea luptă; când nu veți edifica idealele și drepturile dv. pre grămezile de gunoiu ale minciunei, falsificării și calumniarei, ci pre fundamentele de piatră neresturnavere ale onorei și omeniei.

Dta și Liga însă totuși voiți ceva, voiți un «stat federativ austro-ungar.» Risum teneatis.... Și acel reporter cărui i-ai spus dta acestea nu te-a ris; cel puțin nu am cetit că te-ar fi lăsat locului ca și pre unul care suferă în mania politică. Pentru aceasta declarația lumea încă nu și-a tras samă cu dta. Dta voești dară totuși un «stat austro-ungar federativ.»

Dela începutul lumii până la alcătuirea regatului României așa a fost orânduiala lumească că peștele mare a înghițit pre acei peștii mărunței cari i-au ajuns la gură. Așa era până atunci, că păraclă micuțe curgeau în rîul mare. Dta cu cei câte-un franc a membrilor Ligei

dtale ai răsturnat acest mers al lucrurilor, după dta peștii micuți vor apărea în urma unei fanteame optice înfiți, ca să fie acomodați spre înghițirea celor mari.

Dta, domnul meu și cu solvirea taxei de un franc la lună, voești a pune statul austro-ungar pre alte fundamente. Un stat mititel de 4 $\frac{1}{2}$ milioane vrea să eserceze o influință decizitoare asupra unei puteri Europene. Cu un stat de 4 $\frac{1}{2}$ milioane, nou cu totul și în cele mai multe privințe încă ne-aranjat, dta voești a înghiți 40 milioane de oameni. Aceea o conced că aveți mare apetit, dar la o operație așa mare, atară de apetit să mai recere și altceva.

Tot una, să-ți dăm drept și să aprobăm și laudăm gigantecele dtale planuri pentru că elocuezi banii și puterea fizică a unui stat micuț în o întreprindere cutezătoare până acum ne mai auzită și ne mai văzută, dar în cazul acesta ce ar fi de făcut? Dacă dta dorești un «stat federativ austro-ungar» atunci ar trebui să te îndrepti mai întâi către partea cea mai puternică, către Austria, trebuia ca mai întâi să mobilizați pre cei 200,000 membrii ai Ligei și taxa lunară de franc a acelora, aceea ar trebui mai întâi răsturnată cu atât mai virtos că Bucovina, a cărei «răpire» ai eternisat-o în o dramă, aparține Austriei. Dta însă, pentru «răpirea» Bucovinei nice urechia nu le-ai scărpinat'ovienesilor și Viena stă neclintită. Dacă dta și Liga doriți «stat federativ austro-ungar,» atunci trebuia să atăcați prelângă Ungaria și cel puțin Austria; cel puțin ordul

logic așa pretindea ca să îndreptați contra celor două state un atac comun ca în amândouă de-odată să se schimbe mersul și ordinea firească în interesul românilor după scopurile dvoastre. În loc de acestea însă găsim o neconsecuință admirabilă, și o tactică miraculoasă, a carei scop final nici că-l pot percepe; că cu toată puterea urei dv. vă sfărmați contra maghiarilor, că îndreptați toată puterea celor 200000 și taxa lunară de câte 1 frc. numai contra maghiarilor aranjând cu spese enorme conducte grandioase în Viena, cu pălăriile în mână umblați din ușa unui ministru la a celuilalt crezând că al treilea lacău e ministru, venați după amici buni și când de acolo ați fost formaliter escortați, încă nice atunci nu aveți curajul a ataca Austria. Unde e aici logica dle Urechea, dacă dta voești «stat federativ austro-ungar?»

Dar nici nu avem ce vorbi de logică. Te întreb însă atunci că ai dta cunoștință preste tot de nesusințele scopurile noastre politice? Căci românii locuitori pe pământul țării ungurești au program (1881) în care sunt espuse poftele și aspirațiunile lor politice, ear dta, care te amesteci în treburile noastre interne cu 200,000 de oameni și taxa per 1 frc. pe lună, trebuia să știi cel puțin atâta că oare spre ce scop mistuești atâta putere și atâta avere!

Dta zici că ți trebuie «stat federativ austro-ungar,» programul nostru din 1881 însă nu are știre de acestea. Acolo e vorbă cu totul de altceva. Dta deci mistuești puterea și banii alor 200,000 de oameni contra punctelor din programul nos-

tru nu în interesul nostru ci pentru prostiile dtale. Cu toate că mi-ar fi plăcut mult a auzi ceva și despre constituția și aranjamentul intern a statului federativ de care vi-zezi, de astădată abziec de aceea că dta să ne esplici mai chiar și mai în parțial până la alcătuirea ace-luia. De altcum nu te cred capace a-o putea face, căci dta nici-odată nu ai văzut statistica acestor două state, nu cunoști referințele de poporațiune, limbă și teritoriu a acelora. Statul federativ făcut de dta, în care ar fi enunțiată egala îndreptățire a tuturor naționalităților, ar sta mult mai aproape de casa nebunilor din Sibiu decât de chipul intern al unui stat european. Dar ar trebui alcă-tuit un astfel de stat pentru aceia cari în loc de fericirea statului lor mititel și a poporului lor propriu, voesc a dărui pre cutari staturi mari cu constituție.

Domnul meu, dta ai zis cătră reporterul amintit fără de a roși la obraz:

«Că mai mare grijă avem de cele trei milioane de români din Ardeal și Ungaria decât de cele 1/2 milion din Besarabia: e foarte natural, căci aceștia s'au înstreinat deja de noi ear ceia, au fost tot-dea-una români credincioși și ne-au cerut ajutorul.»

Fiind om bătrîn, nu ți-să șede a te lăpăda cu totul de omenia, căci fără de aceea nice singurateci, nice corporațiuni nu pot subsista. Idealele numai până atunci au valoare, până când sunt puse pe fundament onest. Dta trebuie să știi

zicala românească «cine minte, acela tură.» Dta, care stai așa de sus în fruntea Ligei, în capul a 200,000 de oameni, nu ți-ar fi pesmisa a fura credulitatea oamenilor cu minciuni ordinare. Declară sușși tare: dta și Liga v'ati vîrît cu tăria în afacerile înterne ale românilor din Ungaria care a nici când nu v'au cerut ajutorul. Ba chiar comitetul partidului național din Sibiu în 21 August 1891. în modul cel mai hotărît și chiar a protestat contra amestecului politic a dvoastre. Eacă ce zice declarațiunea: «Comitetul în fine dechiară în modul cel mai hotărît, că nice a suferit în trecut, nice va suferi în viitor nice un amestec străin.» Programul național din 1881 aceasta influență a eschis'o; adunarea generală ținută în 23 și 24 iuliu 1893 în Sibiu eschide cu totul influența și ajutorul dvoastre în un conclud de șasé puncte. Apoi noi nu avem ce face dacă dvoastre atunci când vă arătăm ușa credeți că vă invităm amicabil și că nu aveți atâta creștere ca să observați că ni sunteți spre greutate și că numai ne îngreunați poziția ce o ocupăm în relația față cu maghiarii. Arată-mi dta un singur șir prin care ni poți dovedi aserțiunea dtale? De patriotism însă dta nice atâta idee, nu ai ca să pricepi, că o partidă, care în un stat constituțional cere ajutor străin spre solidificarea programei sale: comite, tradare de patriă și ca atare e deamnă de disprețul tuturor? Când și cine v'a cerut ajutorul și amestecul dvoastre în afacerile noastre? La aceasta mi răspunde! Acea o știm că d-

voastră sunteți ca nește vaci cu lapte pre cari vă mulg câțiva oameni lăcomoși din Ardeal; știm că de aici prea adese călătoresc unii și alții cari speculează după milioanele dvoastre, aceea încă stă că acești patrioți isteți prin aceasta și-au asigurat o viață destul de comoadă, dar că comitetul român, ca reprezentantul româninei de până acum v'ar fi cerut ajutorul, aceea nu stă. Poți vedea deci domnul meu, că dta, președintele Ligei, care ți arogă mare vază, profesorul bătrîn adorat de tineret, în una și aceeaș vorbire deja a treia-oară vorbești neadevăr și a treia-oară voești a fura credulitatea lumii cu atari aserțiuni, cari se opun față-fățis cu adevărul. Dta nice idee nu ai, că aceasta nu se cuvine și că gustul bun, cultura socială nu în capul unei corporațiune mare, ci nice în cele mai restrinse cercuri așa ceva nu concede.

Nimic nu te caracterizază pre dta, pre Liga și întregă lupta dvoastre așa bine, ca aserțiunile făcute cu privire la Besarabia. Dta zici cătră coreșpundentul foiei germâne, că Liga pentru aceea nu se amestecă în afacerile Besarabiei, căci aceea s'a înstrăinat cu totul decătră statul mamă; în afacerile românilor din Ungaria pentru aceea vă amestecați, căci aceia tot-de-a-una au fost români și români vreau să rămână și pre viitor!

Șod lucru! Zile întregi am cercat logica acestei propusețiune. Mă gândeam: ce lipsă e de amestecul Ligei în afacerile ardelenilor dacă aceia au fost și vreau a fi și de aici înainte români? Și dacă românii ardeleni ca atari au trăit în decurs

de secli și ca atari vor să trăiască și în viitor, atunci e sigur că ei au dispus preste atari posesiuni materiale și spirituale preste atari comori, libertăți fructificătoare și atari instituțiuni, cari au conservat în trecut și vor conserva și în viitor această romanitate a lor. Am scrutat în cesțiunea asta și am ajuns la convingerea că ardelenii direg pressa, academia, opiniunea publică, guvernul României; că românii apăsați din Ardeal îi dau României învățatori, profesori, advocați, inginieri, farmaciști, medici, industriași, comercianți, cu un cuvânt cultură, minte și lucrători. Eram deci sigur că românii cari trăeau sub domnia ungarilor și au însușit o astfel de putere internă care o face posibilă continua existență individuală. Dar ce are de cercat atunci Liga cu cei 200,000 membrii și cele 2—3 milioane de franci acolo? Dacă românismul ardelenilor nu e periclitat și dta recunoști că români voesc să rămână și pe viitor, te întreb domnul meu, pentru ce atâta animositățe, cheltuială, goană europeană contra maghiarilor cari în țara lor propriă nu numai că asigură existența individuală româniei, ba vă înzestreză și vă espedează tot fe-liul de învățați, industriași, politici și comercianți? Dta, professor de Istorie, până acuma așa ai învățat lumea în scrierile dtale că românii din Ardeal au susținut idea românismului din cele mai străvechi timpuri până azi; că apostolii culturai române tot-de-a-una de aici au pornit în afară; că în principatele române noi am deșteptat și susținut cultura română; dacă toate aceste

sunt așa, ceea ce așa a și fost, ce voești dta cu goana, sprijinul, cultura și cele 2—3 milioane de franci ai dtale pe teritoriul statului constituțional maghiar azi în secul al XIX-lea numit al luminei? Aduni doară muște la miere, altceva nu. Sîmțul de român în noi e mai mare ca și în dta; chiar și Liga e a noastră, oamenii noștri o conduc și predomnesc, aceia te joacă și pre dta după gustul lor, a dtale enu mai banul, suma ceade franci cari cu ajutoriul dvoastre șireții mititei din Ardeal mi-i și consună frumuseșel.

Mă mir însă și de aserțiunea dtale că Besarabia s'a înstrăinat de cătră dvoastră și că nu vrea să facă us de ajutorul domniilor voastre. O provincie carea e carne din carnea dv., sânge din sângele dvoastre, carea fu o parte a statului român după o despărtaștină de abia 16 ani v'a și uitat pe dvoastră, s'a și «înstrăinat» că nu vrea să vă primească ajutoriul și nu vrea să mai știe de dvoastră? O provincie ruptă din statul român după 16 ani de zile deja și părăsește romanitatea, se face rusă și nu mai poștește prietenia dvoastre? Ce însemnează aceasta? Fratele dvoastre vă uită deja după abia 16 ani? Să poate înstrăina un frate decătră dvoastră în timp de 16 ani după iubirea înștruirea și ocrotirea națională de sute de ani? Ce a plătit și ce plătește atunci cultura și instrucția națională a dvoastre atunci când după 16 ani de zile acela care s'a ținut de dvoastră se face rus sau grec? Cum ați manipulat dvoastră în decurs de atâța ani Besarabia și românii din ea că aceia așa ușor se pot despărți

de dvoastră, de pământul, obiceiurile, moravurile lor și azi le place mai bine jugul rusesc decât libertatea dvoastre?

Resumând și confruntând faptele vedem dară că barbarismul dvoastre e foarte mare. Dacă după dvoastre maghiarul e națiunea cea mai sălbatică din întreagă lumea, deși sub el s'a dezvoltat cultura românilor în decurs de sute de ani în gradul cel mai mare așa că azi și dvoastră vă încălziți la razăle aceleia și sub care românii — chiar și după aserțiunea dta — și azi pot trăi ca români, atunci ce poate fi înaintea dvoastre rusul, care în decurs de 16 ani a nimic it mai mult ca $\frac{1}{2}$ milion de români? Și dacă dvoastră ați suferit dispărerea a unei jumătăți de milion de români fără a clipi baremi din ochi, oare ce meriți dta, Liga și cei 200,000 membri ai aceleia, că năvălești turbat asupra acelei națiuni, carea în decurs de sute de ani v'a sporit cele câteva sute de mii de români imigrați la 3 milioane, i-a crescut și ținut în propria lor cultură națională? Dacă națiunea maghiară după câteva sute de ani e în stare a vă produce în locul alor câteva sute de mii coloniști nu mai puțin ca 3 milioane de români sănătoși, avuți și înaintați în cultură, ear rusul înaintea ochilor dvoastre a nimic it în 16 ani mai bine ca $\frac{1}{2}$ milion de români — dacă aveți numai cea mai

slabă despre conștiința misiunii culturale naționale, atunci cele 200,000 de membri ai ligei și cele 2—3 milioane anuale de franci nu trebuie mobilizate contra maghiarilor; ci contra rușilor care a înghițit în câțiva ani a cincea parte din trupul dvoastre, dacă în genere vorbind ar fi lucru cinstit a te amesteca în afacerile interne ale altor state. Ce fel de mandatar sunteți dvoastră, causei românești din Europa, dacă sprijiniți pre cei tari și pre cei slabi și nescuțiți îi lăsați perirei? Aceasta în adevăr e foarte mare barbarism!

Așa se vede, foarte bine i-ați crescut pre cei din România; acum așa se vede ne-ați luat pe noi la rënd ca să ne săturăm și noi în scurtă vreme de fericirea dvoastre chiar ca și aceia. Aceasta prea ușor o puteți ajunge.

Deși aș putea să-ți bucățlesc mai tare aserțiunile dta, nu o fac căci am multe de-ați vorbi. Aceste șire a putut convinge lumea că mai cu samă dta domnul meu ești un amăgitor politic, ear cei doauă-sute de mii membri ai ligei, nește oameni cari sufer de mania gloriificării pre cari Europa în propriul interes ar trebui să-i vindece.

Ce se ține de mine eu dubitez în onestitatea scopului dvoastre și nu pot crede că sunteți cu mintea întreagă.

Grig. Moldovan.

SUPLEMINTE LA ETNOGRAFIA ASIEI ȘI A EUROPEI OSTICE
DIN ȘECLUL AL IX-LEA ȘI AL X-LEA.

(Fife.)

După cum știm dela Ibn Fozlan Bulgarii volgiani plăteau ca dare după fiecare casă sau colibă câte o piele de vită, — afară de aceasta nu datoriau regelui lor cu nimic altceva. Aceasta datină o vedem și la Sécuii ardeleni. Amintirea cea mai veche despre venitul regelui față de boii Sécuiilor — după cum scrie literatul nostru Szabó Károly — o aflăm în epistolele de răscumpărare ale metropoliei din Strigoniu pela anii 1254 și 1263. Bonfini conform traducerei lui K. Szabó scrie despre aceasta în modul următor: «(Sécuii) întru atâta venerau libertatea încât mai bine erau gata a muri, decât să plătească regelui Ungariei vr'un soi de dare; la aceasta nu i-a putut aștrânge nice o forță.

În timpurile noastre ei s'au înduplicat numai și cu grația regească (vezi pag. 108 din edițiunea din 1774.)¹⁾ ca să dea regelui Mătei câte un bou din când. Merită atențiune și consământul Bulgarilor de pre lângă Volga — de origine hună — cu aceasta datină de drept a Sécuiilor.

Vecinii dela Sud ai Bulgarilor Volgiani au fost Cazarii, a căror imperiu s'a estins pe malurile Volgii inferioare. În a doaua jumătate a seclului al IX-lea imperiul cazar s' a mărginea spre est cu Beșineii și Uzii, spre sud cu marea Caspică și cu Alanii, ear spre vest cu Beșineii, Maghiarii și cu Rușii.

Cazaria în seclul al VIII-lea s'a estins dela Volga centrală spre Sud-vest mărginindu-se la est cu Bulgarii volgieni și cu Beșineii, la Sud cu Ugorii și cu indigenii Cabarilor și a Taurisului, la N.-vest cu deosebite rase de Slavi și Mordvinii; mai de mult ei aveau vecinii la Sud pe persi, ear timp mai îndelun-

pe Var-kuni, cari după Theophylactus (VII. 8.) se numeau Avari.

Cazarii au atras asupra lor atențiunea istoricografilor mai ales de când regele persic Kobad a închis pasurile Caucasului, ca astfel locuitorii din părțile nordice să nu poată face asalturi în afară.

Kobad a domnit dela anul 491—531 d. Chr.

Sub domnia lui Anusirvan fiul lui Kobad Cazarii cu Persii au fost tot în ceartă. După moartea lui Anusirvan Cazarii au ocupat Derbendul deși era destul de întărit de Persi (vezi capitlul prim din *Derbendnâmeh.*)¹⁾

Despre Akacziri avem cunoștință cu mult mai de nainte; după traducerea lui Paul Hunfalvy scrie despre dănsii Priscus astfel: «Poporul acatir fiind subîmpărțit în mai multe castre, avea fiecare principele propriu.

Acelor principii le-a trimis împăratul Teodosius I. deosebite daruri, ca să-i retragă dela alianța cu Atila și să-i îndulcească cu Românii.

Împărțitorul darurilor însă a greșit soarta distribuirii acelor căci lui Kurida — principele cel mai bătrân — nu i-a dat decât al doilea dar.

Acesta aflându-se vătămat a chemat contra consoților sei principii.

Atila numai decât a mers cu marea sa ostire; o parte dintre principii au căzut în bătălie precând o altă parte s'a predat de bună voie. În urma acestora Atila a chemat la sine pe Kurida ca să și primească partea sa pentru învingere. El crezind că invitarea lui Atila e o cursă, a răspuns cumcă nu să semte domn a se presenta înaintea lui Dzen și după cum nu poate privi în soare fără a se goa, chiar așa i sar întâmpla voind a

¹⁾ Vezi „A régi Székelység“ (Kolozsvár 1890.) pag. 188—189.

¹⁾ La dat Mirza A Kazem-Beg (Szt-Pétervart, 1851)

privi la chipul lui Dzeu! Aceste cuvinte măgulitoare i'au asigurat tronul de principe, precând celelalte castre Acațire toate s'au supus lui Atila.¹⁾

Numele Akkatzir face atâta cât »ak-kazir« adecă «Cazar alb», căci în limba turcă cuvântul ak însemnă «alb» iar numele personal Kurudak o format din rădăcina verbului turcesc «kuru.»

La 11 ani după moartea lui Atila, adecă la 465 d. Chr. — dupăcum zice Priscus — expatriându-se din locurile lor: Saragurii, Urogii și Onogurii (ungurii) și-au trimes soli în imperiul byzantin.

Avarii au resvrătit pe Sabir, cari unindu-se cu Avarii au făcut de semănțiile din spre Nord s'au retras cătră Acațirii de rassă hună pentru a-și căuta patrie noauă. Densii învingând pe Acațiri au ajuns pânăla hotarale Romanilor orientali, a căror împărat — Leo — le-ași primit solii în mod de tot afectuos încercându-i de daruri bogate.²⁾

În timpul lui Anusirvan luptacii Khahansahului cazarie s'au fost stăverit în cetățile Ihran și Gulbakh, iar guvernatorul (hakim) se întreținea în Ihran, caro pe timpul redactării Derbendnamehului aparținea Avaristanului, fosta capitală a aceluia.³⁾

Derbenenamehul ne spune și aceea, că profetul a trimes contra Cazarilor 4000 de ostași, cari învingând s'au reîntors în patriă cu triumf și încărețați de jafuri. Profetul (Mohammed) s'a docherat despre Derbens astfel: «Derbend schri medsmu schirlering kapuszi, hergiah Derbend schrini Khahazaria thaifeszzi zabt ejlege bi sek medsmu Fars ve Adzerbeidsan ve serhaddlar onlarin paj takhti olur.» (vezi Mirza A. Kazem-Beg) pag. 8.)

Derbendnamehul istorisește jume-tate resbelele Cazarilor; noi însă nu ne putem ocupa cu toate amenunțele istoriciei lor, fără ne restringem la evenimentele mai momentuonsă.

¹⁾ Exceptra a Prisci historia. Edițiunea Bonni. pag. 184. 185

²⁾ Vezi edițiunea de Bonn (pag. 158.)

³⁾ În text turcesc: Ihrana Avaristan paj takhti diller (di-r-ler.)

Împăratul grecesc Heraklios († în 641) purtând rebel cu Persia, cere ajutor dela regele Cazarilor din Tiflis.

Cazarii la anul 680 au învins pe Bulgari ocupând și Taurisul. După ocuparea Taurisului, Cazarii au ajuns la anul 696 d. Chr. la o astfel de putere încât chiar împăratul Iustinian al II-lea — fiind persecutat de inamici — și-a luat refugiul la principelo Cazarie, care l'a și primit la porțile Bosporului.

Cel mai mare principe cazarie cu numele Bulan (care la 740 a acceptat religiunea mosaică) a abținut la 731 asupra Arabilor și a Armenilor, învingere splendidă.

E probabil, că o parte dintre Cazarii au primit religiunea mosaică, numai în urma presiunii jidovilor exilați din imperiul bizantin de împăratul Leo (718—741.)

Tot acest Leo a fidanțat pentru fiul său Constantin al V-lea pe fata caganului cazarie, ca fată botezându-se a primit numele de Irene.

Bulan în urma unui vis a intrat cu ostire în provinciile caucasice Dariela și Erdebil. de unde întorcându-se cu jafuri bogate în semn de mulțămintă lui Dzeu pentru învingere a clădit o sinagogă și a provăzut-o cu cele necesari.

La anul 835 d. Chr. caganul cazarie a trimes soli la împăratul Theophilus, ca să-i puie la dispușețiune un măestru, care să pricepe în clădirea de fortărețe deoarece voește a clădi una pe malurile Donului ca să-l scutească de invasiunile Beșineilor. La rogarea lui împăratul Theophilus i-a trimes pe maestrul Petronas, care i-a și clădit¹⁾ cetatea numită Sarkel = clădire albă. Cetatea a fost apărată de o gardă constătătoare din 300 soldați.

La anul 856 regele cazarie a rogat pe împăratul Mihai, ca să-i trimeată învătători. Un confesar interezut de a lui Mihai cu numele Kirill — de origine slavă — a și mers în Cazarie, unde cu mai mulți consoți ai săi a înturnat la

¹⁾ Ruinele sterle ale Khersonului se văd și acuma aproape de Sewastopol.

religiunea creștină o mare parte de Cazari. Atunci s'a întâmplat că Kirill în calea sa către Cazaria, anume în Krim, s'a întâlnit cu Unguri; acestia au asaltat ținuturile bogate de prelângă Do n, cari aparțineau peninsulei. Cu acestea ocașione s'au folosit de împrejurarea favorabilă, că Cazarii încă erau ocupați cu asaltarea unui oraș al Krimei. Kirill chiar era ocupat cu rugățiunile când Ungurii au început asaltul, cu toate acestea el nu s'a înspăimântat ci s'a continuat mai departe rugățiunile. Ungurii văzînd pietatea lui, l'au lăsat dimpreună cu pe consoți nevătămat. ¹⁾

Islamul la Cazari — dupăcum ne spune Ibn el-Asir — s'a înrădăcinat în 868; chiar astfel ne spune și cronica lui Elmakin zicînd, că Arabii ocupați cu o parte dintre Cazari au acceptat religiunea islamă în 690 d. Chr.

Cu ocașiunea erumperei resbelului Bulgaro-bizantin din deceniul ultim al secolului al X-lea, la care precum știm au luat parte și ungurii ateleuzieni, principele bulgar Simon a lăsat să se taie nasul prinșonierilor cazari, pe cari i-a trămis astfel mutilați în Constantinopol la împăratul Leo. Împăratul vezîndu-și tractații aliații în un mod atît de barbar s'a iritat preste măsură. ²⁾

Cățiva regi cazarici au avut nume evreese (jidovese) după toate formele testamentului vechi, așa d. e. Obadja, Menasse, Kkanuka, Isaak, Sebu on, Nissi, Menakhen, Benjamin, Aharon etc.

Din opul lui Constantinos Porphyrogenetos intitulat: «de adm. imp.» știm, că regele Cazarilor a chemat pe πρῶτος βοεβοδος a Ungurilor numită Lebedias (Λεβεδιάς, în orașul numit Χελανδία ³⁾) cu intențiunea ca să sfatuiască față de alegerea lui ca principe; dupăcum zice Constantin însă Lebedias nu s'a învoit la aceasta. ⁴⁾

¹⁾ Vezi fasciculul V din 1892 al foiei „Századok.“

²⁾ Vezi edițiunea Bonni pag. 358.

³⁾ Kalandschahul present din peninsula Crimi preste Perekop.

⁴⁾ Vezi opul citat, capitlul 38.

Tot în opul amentit cetim, că Calabazii s'au despărțit de către Cazari și s'au alipit către Unguri, pe cari i-au învățat limba cazară. ¹⁾

Chemarea lui Lebedias și respective Elōdi în orașul Khelandia s'a întimplat prela 889.

În renumita epistolă a regelui cazarie József — din anul 960 — adresată către Khasdai se amintește despre popoarele Jugrioi ca tributare a lui. ²⁾

Kazarii au locuit cu deosebire părțile nordostice ale Krimului, devenindu-le astfel tributare popoarele gotice și bulgare.

Despre un asalt făcut de Ruși în imperiul Bulgar și Cazar, Ibn-Haukal scrie în geografia sa dela 976 d. Chr. următoarele: «Bulgharul e un oraș mic și nu se estinde pe un teritor mare, e remarcabil pentru-că se servește ca port a Bulgariei-volgiene și a Cazariei. Rușii au despoiat la anul 968 nunumai Bulgharul ci și orașele cazarice Khazaran, Itil și Szemender atacînd apoi Rumul și Andalusia. ³⁾

Tot după Ibn-Hauk știm, că Itil s'a numit partea ostică a orașului Kharazan. ⁴⁾

Despre orașul Semender, care era situat între Itil și Derbend, scrie Ib. l. Wardi — în lucrurile sale scoase din op - rile geografice alul Ibn-Haukal — următoarele: «mai de mult a fost un oraș mare, dar l'au deprădat Rușii» (fekharabatha er-rus.) Tot despre acest oraș scrie și Ibn Haukal în chipul următor: «Orașul are multe grădini, ear împrejurimea sa dispune de aproac 40.000 vite pe vic. Orașul e locuit de Mohamedani și de alte confesiuni, toate templele lor au servit mai nainte de sinagoge și de bisericii a-le jidovilor și creștinilor. Toate acestea le-au ocupat Rușii devastând tot ce le-a căzut în cale, dupăce toate au fost în posesiunea cazarilor, Bulgarilor și Burtășilor de prelângă malurile Ititului. Popo-

¹⁾ Vezi opul citat, capitlul 39.

²⁾ Vezi „Der Chazarische Königsbrief etc.“ de Dr. Paulus Cassel (Berlin 1877.)

³⁾ Vezi pag 14 din edițiunea de Goeje.

⁴⁾ Nissf el-medinat el-ma'rufet be Itil es-sarki.

În din jurul Hilului s'a refugiat parte pe insula Bab el meszalik (Dorbend) și parte pe insula Sijah-Kuh (dealul negro)» Marea Bulgară era învecinată spre nord ca provincă Rum (cetește Rus.)

Bulgaria centrală era locuită de creștini și Muhamedani. În zile de desastro (cum la 976 d. Chr.) n'a rămas Bulgarilor, Burtășilor și Cazarilor nemica din ceace au avut mai înainte. Rușii au năvălit asupra lor, i-au despoiat de provincă; cei-ce au scăpat din mâna lor s'au dus în ținuturile învecinate nutrind speranțe, că acum ori mai târziu, vor putea pacta cu inamicul și își vor ocupa oarăși patria străbună.¹⁾

Imperiul kazar începând dela Volga și până la Marea neagră a fost locuit de neamuri de rase deosebite; scriitorii arabi le-au putut numi șefii cu termenul «melik» chiar pre cum au numit pe a Bulgarilor. De aici se va putea deslega împrejurarea, că câte odată în unul și același timp să amestese regi de deosebite confesiuni.

Imperiul kazar a stat departe de organizațiunea imperiilor unitari, pentru că precum am amentit el era compus din deosebite națiuni și confesiuni, capii acestor secte erau investiți cu putere mare.²⁾

Aceasta organizațiune a imperiului kazar la început i-a făcut puternici, dar mai târziu degenerând, tot ea a devenit cauza principală a slăbirei generale.

Însuși Ibn-Fozlan cel mai aprig cunoscător al Cazarilor, zice că Cazari au fost de două feluri: Cazari albi și Cazari negri;³⁾ Ibn-Haukal face deosebire între limba acestor două rase. De sigur că un fel de Cazari au fost așa numiții Kabari, și e probabil că aceștia s'au aliat în Etelköz și respective în Lebedia cu Ungurii.

Po Cazari nu i-a putut scuti de invasiunea Beșinoilor cetatea lor numită

¹⁾ Vezi pag. 286 în edițiune de Goej.

²⁾ De acest melik-i sau deosebit isa-i Cazarilor cari erau primii direcționari ai cauzelor de stat, car în rebelele primii duci ai armatei.

³⁾ Vezi „Cassaris etc» cap. V. ediția lui Frähn.

Sarkol (clădită în 835) ba la nimicirea lor a lucrat împrumutat atât inamicul extern cât și desbinarea internă. În urma unei atari desbinări s'au aliat cu Ungurii și Cabarii; Ungurii nu le-au putut fi de ajutor Cazarilor mai ales fiind, că ei nu i-ar fi primit bucuroși pe Unguri de conlocuitori. Cu toate acestea amiciția Cazar-ungară s'a restabilit în scurtă vreme, după cum ne argumentează și invitarea lui Elöd în Khelandia cazară. Beșineii au luat opoziția din ce în ce mai mare față de Unguri și Cazari; cu toate acestea Ungurii nu le-au putut sări întru ajutor din motivul, că privirile lor erau îndreptate spre vest și ost de unde erau amenințați cu bătaie atât de unele secte slave cât și de Bulgarii dunărenii.

Precum am văzut mai sus Szwiatoslav cu Rușii săi la anul 968 a intrat în imperiul cazaric, cauzând deosebite daune.

În 1015 împăratul bizantului Basilus, care în anul următor a înfrânt pe Bulgarii dunăreni, a pășit la alianță cu principele rusesc Wladimir I. cu scopul ca cu puteri unite să nimicească resturile de Cazari de pe lângă Don. Basilus a atacat pe Tulides regele cazarilor pe mare, în același timp principele rus l'a atacat pe uscat; Tulides după înfrângerea ostirei sale a devenit prizonierul aliaților. Poporul cazar pierzându-și independința de stat, abia și-a mai putut susține națiunea — pe un timp scurt — prin Tauris și prelângă Don.¹⁾ O parte a Ungurilor din provincia caucazică, au trăit timp mai îndelungat sub suverinitatea nominală a Cazarilor, cu cari au luat parte și în rebele. Așezarea lor în Lebedia e foarte verosimil, că s'a întâmplat cu concesiunea primregelui cazaric în speranța sigură, cumcă ungurii i-i vor apăra, de invasiunile dese ale Rusilor și Beșinoilor. Regele Cazar a sporat și aceea suveranitatea se va ostinde — conform tradițiunii și asupra Ungurilor din Lebedia. Cu toate acestea el s'a amăgît în presupunerile sale. Stim din Ibn-Ros-

¹⁾ Vezi disertațiunea mea amentită la pag. 1.

teh, că puterea supremă la Cazari n'a fost în mâinile *Chakanului* ci în ale *isaiului*, precum la unguri nu a domnit *kende*, ci *dsile* (gyula.)

Organisătiunea aceasta au luat Unguri dela Cazari, numai cât la ultimii s'a dezvoltat în o formă mai tenace așa de e. *isaiul* de multe ori nu respecta contractele închiate de Khakan.

Sistemul de «subrege» e de origine persă. Câțiva dintre scriitorii bizantini precum Niketas Eugenianos, Anna Komnena și alții numesc pe marele duce persic: «ἀρχιστρατήγης sau ἀρχιστρατηγός», aceste două funcțiuni le-a intrunit în persoana să isaiul cazaric, — ear popoarele mohamedane le-au numit *vizarat*.

Prima dignitate — după chalif a curții bagdadiene s'a numit din partea scriitorilor arabiei și *sultan*.

De altcum cuvîntul sultan înșamnă și chalif așa d. e la El-Makin († în 1273) «*dar ussaltenat*» face atâta cât «*dar el-khalifa.*» ¹⁾

După Ibn-Rosteh, regele (prim-regele) domnia numai cu numelei căci poporul să supunea imediat isaiului. ¹⁾

Istakkri în opul său intitulat: «*Kitab maszalik etc.*» scrie despre domnitorul și guvernatorul cazaric în modul următor: «Între dênșii cel mai mare e khazar khakanul (Khakan khazar) acesta e de un rang mai înalt decât regele cazaric (melik khazar), cu toate acestea regele cazar e acela care introduce pe kazar kakan în dignitatea cea mai înaltă.

Când aleg khahan, îl aduc pe respectivul înainte și încep al sugruma cu petea de mătasă; când e aproape de înădușire îl întreabă că câți ani voește a domni? el defige un anumit număr de ani și dacă moare înainte de expirarea lor nu e nice o supărare; dacă nu moare apoi la anul defipt îl ucid de viu.

Dignitatea de kakan trece la familia care e deamnă de dênșă.

¹⁾ Vezi versul 31, pag 94 din edițiunea Vámbéry.

²⁾ Vel-melik el-atzam inrama hukhazar khakan velais lehu min tha at el-khazar ille el-ism. (Vezi pag. 139 edit. Goej)

Khakanul nu poate să împărțască nice ordinățiuni și nice să oprească nomică, el e cel mai mare între toți.

Cine primește la dênșul audenții, îndată ce intră să aruncă la pământ; audenții însă capătă numai sub-regele ori alți indivizi de rangul lui, dar și subregele numai atunci poate intra la el când are ceva de răportat. Îndată ce intră să aruncă jos și nu e iertat a să secula până când nu capătă grația a să apropia de el. Îndată ce să întrunește vro ostire mare, kakanul să conduce afară, unde nice un ture ori păgân nu poate al privi în față, decât numai după ce s'a întors de cătră dênșii.

Dacă a murit și s'a înmormântat nime nu poate trece prelângă mormîntul lui fără a să pleca adânc, tot asemenea cei călări să coboară de pe cai și merg pedestri până ce au trecut departe din regiunea mormîntului lui. Supunerea față de melik e așa de mare, încât dacă pe vrun dignitar îl osândește la moarte, și nu voește ca acela să fie executat publice, la mandatul lui osânditul să ducă acasă și să sinucide de bunăvoie. În dignitatea de kakan să investește numai acela, care e demn de aceasta, — cu ocaziunea investirei însă nu să consideră împrejurările respectivului. Dela un om de incredere am auzit, că el a văzut în un tîrg pe un tîner, care chiar vindea pâne. Cei din jurul lui au zis, că mai demn individ ca dênșul nu se află pentru dignitatea de kakan. Cacanul însă poate fi numai de religiunea mosaică. Numai kakanul poate ședea pe tron sub boltitura aurită, corturile lui să edifice în rînd cu a melikului, ear palatul lui e mai înalt ca a melikului. ¹⁾

Ibn-Heukal ne descrie mai pe larg viața de stat a Cazarilor, ceoace nu o face Istakhri. Descrierile lui să unese în unele privințe cu a le lui Istakhri, cu toate acestea el ne face nește istorisiri interesante ce divergează de ale lui Istakhri. Eată una din ele: Cecace atinge guvernarea supremă, această e în mâinile

¹⁾ Vezi pag. 224 2:5 din edițiunea de Goej

celui mai mare dintre ei; pe acesta ei îl numesc Khakan khazar și dinsul e mai mare decât kazar melikūl. Când voese a alege melik nou, acesta se conduce înaintea kakanului pentru a primi consiliile și dojenile necesari. I spune adică care îi sunt datorințele și afacerile în toate cauzele penale. De multe ori se întâmplă că cei conduși, de frica datorințelor se retrag a primi funcțiunea. ¹⁾

În privința stimei esterne față de kakan, părerile lui Ibn-Haukal cu a-le lui Istakhri se unesc. Întrun test (text) persic ce s'a trimis cu alte acte apărținătoare Tranoxaniei de către Carol-Schofer, cetim despre Cazari următoarele:

«Cazaria e o provincă turcească, și are o rasă de oameni foarte frumoasă. Când *padisahul* lor a trecut de 40 ani să despoaie de tron sau să omoară.

Religiunea lor consta din adorarea zilei și a nopții, a vântului și a ploiei, sus de toate țin adorarea ceriului. ²⁾

După cum zice Masudi, Rușii au pășit cu regele cazarie la anul 912 d. Chr. la o atare alianță, conform căreia ultimul le-a conces navigațiunea pe apele din imperiul său sub condițiunea că din jafurile obținute jumătate să i-le dea lui.

Rușii au navigat înjos până la marea caspică trecând spre sud în Tabaristan și alte provincie locuite de Mohamedani, ucizînd și pustiind și jăfuind tot ce le venia în cale.

Când s'au înturnat la gura Volgoi trimetînd jumătate din jafuri regelui cazarie, ostașii mohamedani ai ultimului s'au răpezit asupra lor și după o luptă de trei zile le-a succes învinge total. ¹⁾ Primul duce al ostirei cazarice a fost *isa*, și e probabil că dînsul a comandat acest asalt contra voiașoi regelui, adică dosconsiderînd contractul de alianță.

Drepturile de guvernare a le kakanului le-a determurit nu numai *isa* ci și capii deosebitelor secte, pe cărîi serii-torii bizantini îi numesc *ερχονας*, arabii însă melik. Conform esemplului regilor

persieni, kakanul cazarie considera posesii sectelor de locuitori ai săi; — aceasta însă n'a schimbat întru nemica situațiunea faptică.

Deosebitele religiuni și națiuni, după cum am arătat mai sus, au influențat în mod decăzător asupra organizațiunei de stat.

În imperiul cazarie atât regele suprem cât și alți dignitari erau de relig. mosică; garda regească constă în mare parte din soldați mohamedani. ²⁾

O parte a poporului de rînd țineau religiunea creștină, ear cari nu aparțineau acestor confesiuni se numeau *samaniti* (samanismus.)

Afară de Cazarii albi și negri, despre cari am amintit mai sus, mai locuiau în Cazaria și alte naționalități așa d. e. Ruși și unele secte slave. Opul lui Masudi intitulat: *Kitub Muruds* etc. în capitlul XVII-lea scrie, că în o parte a capitalei cazare lumesc la olaltă Ruși și Slavi.

Cei șapte juzi cazarici erau distribuiți în pronunțierea sentințelor penale etc. după confesiuni, astfel că doi erau pentru mohamedani păzînd preceptele koranului, doi pentru mosaici supravighind legile torei (toră) doi pentru creștini păzînd evangeliul, ear ultimul pentru Ruși Slavi și dintru păgâni:

Regele cazar Iosif scrie într-o altele în epistola sa adresată rabinului Khisdai armătoarele: «Împériul cazarie se estinde dealungul marelui fluviu începînd din nordul Georgiei (Grusia) spre ost pe un teren de patru luni (cale de 4 luni.) Pe țermurii fluviului Itil locuesc noauă popoarele din spre Georgia de pe un teren de o lună de zile încă-s tributarie aceluia în direcțiune sudică pânăla Bab el-abwab. locuesc 15 națiuni puternice, cari toate-s tributarie regelui cazarie.

Spre Sud încă am 13 popoare (pe malurile Mării negre) cari până întru unul plătesc dare. De aci marginele imperiului spre nord se ostind pânăla ma-

¹⁾ Vezi «Kitab Muruds» cap XVII. de Ibn-Fozlan St-Gotersburg '822 pag. 60.

²⁾ Islamul a început a prinde rădăcini la Cazari în 868 (după Ibn el-Asir.)

rele riu Jaik (Δαυ = Ural), locuitorii lui în plătesc dare. Eu însumi locuiesc la gura fluviului și nu conced Rușilor a păși pe acel teritor; tot asemenea nu conced nice inimicilor lui a-i călca țara. Trăiesc în continuă ceartă cu aceste popoare și dacă nu le-aș împedeca călătoriile ar deprăda țara lui Ismael pânăla Bagdad. Am trei capitale, întru una șede regina cu servitoarele și cu eunuchi (eunukok) estensiunea acelei capitale cu satele aparținătoare ei face 50□ prăjini, ear locuitorii își izrailiți, ismailiți, creștini etc. vorbind deosebite limbi.

A doaua capitală are o estensiune de opt □ prăjini.

În a treia capitală care e mică numai de trei prăjini □ locuiesc eu cu oamenii mei și cu servitorii. Fluviul trece prin mijlocul acestei cetăți, și ședem în ea și iarna, ear în luna Nisan (Marte) eșim afară la câmp pentru a cultiva grădinile de zece prăjini.

Sênguraticile națiunii își au ereditățile proprii cari le cultivă cu plăcere petrecându-și în destulă viociune zilele vietei, dupăce nu pot avea teamă de nimeni. Eu cu suita mea constătătoare din principii și servitori în vizitez imperiul pânăla fluviul Arsan (Araxes) unde se și finește.«¹⁾

Limba cazară — precum am văzut mai sus — a sêmănat cu cea bulgară, deosebindu-se însă de cea burtasă. Ea, precum ne conving unele numiri de persoane, locuri etc. — a format o parte din dialectul turcesc. Cu limba cazară sêmăna fétul limbei bulgare, care e un dialect al limbei turcești. Solowief a găsit între ruinele Kremenciugului din imperiul Cazar 12 inscripțiuni de peatră, cari samână cu cele aflate în Bolgari. Limba acestor inscripțiuni samână foarte mult cu fétul limbei bulgare.²⁾

Probabil, că Cazarii au avut și literatură; aceasta o probează și epistola regelui Iosif în epistola adresată rabinului Khisdai bar Iizkhak, în care să

zice, că în arhiva lui sunt păstrate epistolele de corespondință a principilor cazari cu alți principii; din alt loc știm, că regele Obadia a înființat școli în cari se esplica talmudul și alte rugățiuni.

Că ce fel de scrisoare au folosit ei, nu se face amentire; se susține însă că dupăce principii lor au acceptat religiuinea mosaică, scrisoarea le-a fost cea ebreică.

Vorbind de epistola regelui Iosif nu pot să nu ating și împrejurarea, că în dênsa se face amintire și despre popoarele cazare surori — adecă despre ogri sau ugri = Ungurii va să zică despre poporul ce-l amintește Theophilactus Simocatta la țermurii riului Volga și pe care-l amintește — în teritor cazar — la 598 și Zemarkh (vezi ediț. Boniană pag. 301.) La Priscus să face amintire despre peregrinările ugorilor = urogilor = onogurilor, cari dupăce au fost conturbați în propria lor patriă de cătră Avari, la anul 465 d. Chr. au ajuns în vecinătatea Acațirilor.¹⁾ Paul Cassel încă identifică pe ogri = ugri amentiiți în epistola regească cu Ungurii, ba dênsul e primul care a sulevat identificarea acestor doi termini.²⁾

Masudi ne comunică despre Casarii mai multe date interesante (cap. XVII. opul amentit) Masudi obsarvă destul de corect, că khakanul cazar se alege totdea-una din familiile cele mai de frunte ale imperiului, pentrucă la Cazarii sistemul de guvernare a fost monarchie, ceea ce vedem și din catalogul regenților cazariți păstrați de regele József. Datele lui Ibn Rosteh variază mult de celelalte a lui Istaakhur) și Ibn-Haukal; ultimi au fost înșiși prin Cazarii și anume Ibn Haukal la 969 când s'a convins despre succesorul legul alui Iosif. Probabil, că Ibn Rostek și'a școs datele din opul pierdut alui Dseihani. În ostirea cazară au putut servi și soldați ruși ori de rassé slavă. Cazarii au portat negustoria estinsă cu Bulgarii, apoi cu locuitorii Carizmului, au Rușii,

¹⁾ Kusari, ed. Joh Buxtorffus fil. (Basel, 1660.)

²⁾ V. „Revue Scientifiques“ 1879 3 mars.

¹⁾ Vezi pag. 158 din ediț. Bonni.

²⁾ Vezi „Der Chazarische Königsbrief aus dem 10 Jahrhundert (Berlin 1877, pag. 89—90)

mai ales cu cetatea lor Kiew și cu negustorii imperiului bizantini.

Kazwini zice despre Cazari următoarele: «Ei sunt o sectă de turci, provincia lor se estinde dincolo de poarta porților, care poartă numele Derbend. Ei is de două răssă, una numită *albă*, în care se afla oamenii cei mai frumoși, altă *brunetă* numită și kara khazar.

Fiindcă ei locuiesc în corturi, nu aflăm clădiri de lut. Au piețe și calde. Cu artelii de vândut descind pe râul Itil.

Regele lor de un mare respect poartă numele de *belek*.¹⁾ Între dâșii sunt mulți musulmani, creștini, jidovi și păgâni.

Când ajung la procese sunt îndrumați de rege la juzi. Fiecare rassă și respective confesiune is are judele său propriu.

Regele lor are locuință clădită din cărămizi, și e situată departe de Itil; afară de el alții nau astfel de locuințe. Spun, că regele lor umblă călare numai odată în patru luni; cu aceasta ocaziune între el și ostire trebuie să fie o distanță de o milă; văzîndu-l cineva se trânteste jos și nu se scoală pînăcând a trecut departe dela el.

1) V. numele Bulan.

Dacă trimete la rebel ostire și aceasta devine învinsă, pe cei scăpați îi omoară pînă întru unul; după aceasta cheamă înaintea sa pe femeia cu copil și cu tot ce au, apoi îi dăruiește altora sau îi omoară pe toții. Se zice, că când rogele a ajuns etatea de 40 ani se string consiliarii la sfat și îl despoaie de tron, eventual îl omoară zicând — că: «min-tea îi merge îndărăpt, și așa nu poate purta mai mult frânele guvernărei.»¹⁾

Ibn Rostehi obsarvă despre poporul cazar, că dela pământul Beșineilor pînă la provincia Cazarilor se estinde un teren de 10 zile, care teren trece prin păduri și deșerturi. Drumuri făcute nu sunt; călătorul trebuie să umble prin mocirle și prin păduri dacă voeste a pași de pe pământul Beșineilor pe al Cazarilor.

Imperiul cazar e un continent estins, încunjurat fiind de nește munți mari (Caucazul în vâlcele cărora trăește poporul numit *lugar* (? lezg.) și *talas* (? tagat.)

Dealurile se estind pînă la Tiflis.²⁾

Géza Kun.

¹⁾ Vezi fasciculul prim din cursul al V. alui «Uj Magyar Muzeum» pag. 174—175.

²⁾ Vezi pag. 139 edițiunea de Goeje.

«OARE SĂCUI SUNT MOTII?»

(De Grig. Moldovan.)

I.

Nu odată, m'am plâns că Ungurii nu-și cunosc naționalitățile din țara lor proprie. Aceasta e o eroare, ba pot zice un păcat, care mai curînd ori mai târziu se va resbuna însuși pe sene. Etnografia patriei noastre se reduce mai mult la artelii singuratici proveniți din peana unor laici, cărora le lipsește atît precunoștința necesară a cestiunei, cât și — în un anumit grad — cunoștința limbei (filologia.)

Pe acest teren nu găsim nice un fel de activitate conștientioasă; car despre

un plan, care ar ținti la vr'un criteriu fundamental al popoarilor din aceasta țară, nu poate fi nici vorbă.

Națiunea maghiară ar aparține o mulțime de naționalități, dar Ungurul încă nu știe, că în faptă ce fel de elemente sunt acelea: adecă el nu le cunoaște limba, literatura, datinile, moralul, aspirațiunile și aplicările, cu un cuvînt: nu le cunoaște lumea individuală internă și esternă.

Ar fi bine deci să dispunem de serieri fundamentali, cari ne-ar lămuri cestiunea ca și o oglindă.

Academia științifică maghiară abia

să ocupă cu aceasta cestiuine. Aceasta corporațiune își îngrămădește membrii săi proprii cu traducerea opurilor de artă din străinătate ne vrând a concredi pe nime cu scrierea unor tese fundamentali față de naționalitățile din patriă. Ea, cu scrierile etnografice defectuose ale lui Hunfalvi, considera cestiuinea de închiată. Societatea geografică și etnografică însă e săracă.

E în modă a face escursiuni la popoarele pescare din Finia (Finlanda) și pe acelea a le atomisa cu spese enorme, a scrie cărți despre rupturile de munți și despre schimbările limbice a-le singuratecelor secte scăpătate (sărăcite.) Pe acest teren avem mai mulți învățați. Cine însă, față de organizarea presentă a statului vecin român, știe mai multe că aceia, adevă știe că în România există o Ligă — ce țintește la ocuparea Ardealului — acela e considerat de vișione și e admirat din un unghiu al țerei și pânăla celalalt.

În academia magiară auzim foarte adeseori lucruri destul de interesante atât despre ciuvași cât și despre poporele omogene, precând despre limba și literatura celor aproape trei milioane români conlucitori, ori doară despre mișcările științifice ale statului vecin român: academia se va informa mai pre larg numai dela Laplandienii educați de Finlanda.

Aceasta bunăvoință bagatelă o poate face Finlanda, — în urma călduroasei îmbrățișeri a popoarelor ei pescare — și numai din reprocitare față de academia noastră.

La noi se avântă o etnografia modernă, adevă ceea a *Tiganilor*. Cu etnografia celorlalte popoare se ocupă mai profund numai străinătatea. În aceasta privință străinătatea ne face un servit de tot mare,

În scopul studiării poporului român, guvernului germănu pune la dispușețiunea profesorului August Weigand anumite ajutoare de stat. Bărbatul acesta apoi umblă prin Macedonia și prin locurile locuite de români, scrutând și studiând. Ungurii încă merg prin Finia și umblă prin ținuturile Volgei, dar totuși nu cu-

nosc elemintele popoarelor ce le stau înainte. Întreagă lumea științifică magiară n'are vr'un romanist ori vr'un slavist.

Eu știu că datorința Ungurului e a scruta după sinonimitatea sau înruzirea limbei sale. Aceasta datorință nu e nice bagatelă, dară nice inlaturabilă; deopotrivă cu aceasta îi consider și pe a doaa cunoașterea popoarelor sale de împreună cu țara acelor. Terenul locuit de Moți și de sași nu trebuie considerat de pământ strein.

Trebuie deci constat, că oare lumea spirituală maghiară, limba, datinele, moralul etc. ce influență au avut asupra interiorului statului milenar și asupra popoarelor conlocuitoare de atâta seclii?

N'ar trebui a ne ocupa numai de împrejurarea că oare întru cât se validiteaza ugriștea (Ugorság) în limbă, și de gustul acesteia a scruta după toate popoarele bagatele. Ar trebui scrutat că din tesaurul popoarelor conlocuitoare ce se află în credință, poesia, datinele și moralul ungureșc și earăși viceversă: în ce grad a influențat maghiarismul asupra naționalităților? cu un cuvânt a arăta în mod specific influența reciprocă a popoarelor conlocuitoare.

Cunoașterea popoarelor din patriă ar da multor cestiuini o altă direcțiune. Fără aceasta cunoștință, etnografia ungurească bălbăie prin întunec ne fiind în stare a-și esplica multe lucruri. Așa d. e. fără colinzile românești nu se poate esplica nice cestiuinea cântecelor ungurești.¹⁾

În astfel de țară — cu atâtea naționalități — e foarte natural, că ar fi lipsă de etnografi și de etnologi cât de mulți.

Pe acesst teren însă întâmpinăm un regres. Ungaria încă n'are etnografi. Facultățile de o astfel de direcțiune nu sunt ajutate și educate de nime, dacă s'ar întâmpla aceasta n'am avea motive de a ne plânge.

Atâta ca permisă!

¹⁾ Vezi: Colinzile, Plugșorul, Turca, Orașiu-nile din opul lui Dem. Teodorescu intitulat: L'oesii populare române.

Înainte de toate observ, că în Ardeal viața poporului român și magiar s'a consolidat; aceste 2 elemente au exercitat unul asupra altuia — pe toate terețele — mare înriuritoare.

Nenumărate cântece populare, balade, povesti, proverbe și găcituri de ale poeziei s'ecuești is identice cu a celei românești. Simțul și moralul li s'au îmbinat. Ambe popoarele s'au lucrat tradițiunile în comun, ear nenumăratele lor forme religioase au devenit omogene. Jocul copilului săcui: «Eketé, bokete, ezukutá, bukuta, abel, fábel, leomnu, lesz, ercz, percz, Pilatus, mosina, ursz», apoi «purecsázás»-ul nu le poate înțelege și nice esplica alteineva, decât care o pre deplin versat în limba și viața spirituală a acestor două popoare.

Cel ce cunoaște numai o limbă carecealaltă nu, înzedar ar întreprinde o călătoria inventătoare prin Ardeal, căci nu ni-ar putea înmulți știința cu nemica.

E un lucru propriu al scriitorilor, că ei nu s'ocupă mult cu trecutul cestiunei ardelenice. În aceasta privință peregrinii de prin părțile cele mai întunecate ale Africei is cu mult mai constiențiosi, pentrucă umblând careva prin ceva ținuturi, următorul lui nu-i atacă prioritatea. La noi aceasta e cu totul altcum, dupăce un călător nu vrea să s'știe de celalalt. La noi d. e. s'întembla că pe Moții i-i inventează în tot anul barēm odată. În anul trecut-am cetit în doi scriitori despre atari invențiuni, și ce e mai bătător? în butul acestor dese invențiuni patria Moților s'a compus și aranjat — pentru mileniu — nu prin comisiunea espuseționară a comitatului Turda-Arieș, pe a cărui teritor s'întrețin Moții, ci prin ceea a comitatului Albei de jos.

Prolângă atare manieră avem prospece. că Moții vor fi inventați în decurs de doi de seclii pe tot anul odată, dar fără a trage atât ci cât și etnografia maghiară ce a folos. E știut, că dacă un învățat nu va scruta ce s'a întemplant ieri, și nu va supraccensura datele descoperite deja: nice cestiunea nu o va studia mai departe, și astfel munca sa — descensi-

derând mișcările mai noave și mai importante — rămâne sterilă în toate direcțiunile.

Dacă cutare călător crede, că el a călcat mai întâi toroul respectiv, și dacă el va da următorilor s'ei atari date, cari antecesorilor le-au fost deja cunoscute cu mult mai nainte; dacă scriitori din centru — Budapesta — nu vor respecta laboarea și succesele scrutărilor «indigenilor ardeleni», atunci centrul va lucra cu mult mai bine lăsându-ne pe noi uități ca să ne facem după buna noastră chibzuială întreagă etnografia.

Doși ar fi necesar și interesant a s'compune deja literatura lumei Moților, cu care s'au ocupat destuli români, totuși aceasta o las spre studiere mai profundă unui etnograf devotat cestiunei. Eu voesc a răspunde întrebărei: «Oare Săcui is Moții?»

Dupăce acestei cestiuni aparține și articolul lui Dr. Jankó intitulat: «Igriczek a Biharhegyeségben» și apărut în fasciculul I din Erdélyi Muzeum pe 1894, voesc înainte de toate a rectifica unele pasage greșite din acela.

Cu privire la «Colinzi», autorul zice la pagina 33 următoarele:

«Sunt două locuri în Ungaria unde mai sustau colinzile. Unul e dincolo de Dunăre (în Göcsöj), celalalt e în Ardeal (în Kénos, comitatul Odorhei.)»

Înainte de toate aceasta nu stă, pentrucă în Ardeal = afară de Kénos — mai sustau cântecele sau colinzile în Bágy, Lökod, Dálya și Telokfalva (comit. Udvarhely), mai departe între Ciangăi în satul Hosszufalu din comitatul Brașov.

Colinda cântăreților din Hosszufalu s'începe astfel:

„Porka hava esedezik; no ne reme róma;
Nyulak, rókák jáczadoznak; no de reme róma;
A pajtában egy rend ökör; » » » »
Annak fele regeseké » » » »

Afară de aceasta mai că și în Toroczko au rămas urme de colinzi mai ales dela obiceiul scolarilor săraci, cari formând

grupe mai mici cântau prela casele bogate în schimb pentru mâncare ori bani.

În comitatul Vas (cercul Kőrmend, ținutul Hegyhát) mai ales pe la ziua lui Ștefan după Crăciun între oarele 7—8 încă se cântă atari colinzi. Doi-trei flăcăi de 16—20 ani, umblă pela case și ajungând la ușă zic în ton popular: «Să dăe Dzeu bună sara! Au venit servii sërăcului Ștul Ștefan, unii degerați la urechi, alții la picioare: să mergem ori să cântăm? «Dacă din lontru le răspund să «pășască», atunci nu cântă ci merg supărați. În supărare apoi zic: Să vă dăe Dzeu o sută de cotețe și o scroafă cu pureci!

Dacă din lontru le răspund să zică, apoi încep colinda. Strofa ultima din colindă e aceasta:

Haj regő rejtem!
 Azt is mgengedte
 Az a nagy ur Isten!
 Rőtt ökör régi törvény!
 Szá'lj on Isten a házukba;
 Szárnyával, seregével
 Vetett asztalával,
 Teli poharával,
 Szegen vagyon
 Csattos erszény,
 Abban vagyon
 Kétszáz garas,
 Fele szegény regősöké
 Fele a gazdái.)

Din acestea apere evident, că colinzile is în us nu numai în două locuri ci în mai multe. Afără de locurile amintite e probabil că mai sunt și altele, în cari colinzile is în us.

Aceasta ar fi dară o parte greșită a articolului amentit. Autorul articolului a comis ac-asta eroare reproducând literatura colinzilor cu erorile din Kriza (vezi Vadrózsák 532—5351) și desconsiderând rezultatele obținute dela Kriză încoace. A doua eroare constă în ficsarea colinzilor pe câjlegi.

Colinzile se încep în presara Crăciunului și se sfârșesc la anul nou.

Aici observ în genere, că colinzile

ungurești descoperite și cunoscute până acuma, luate în sine, is frânturi neînțelese luate din alte poesii mai mare și de sene stătătoare.

Ele se pot esplica numai cu ajutorul literaturii datinelor atât de estinsă a poporului român despre Turcă, Taur și Plugșor. «Amorțitul vițel de cerb miraculos» încă se poate esplică numai cu ajutorul încântătoarelor colinzi românești referitoare la acela; chiar așa să poate cualifica și înțelesul celorlalte frânturi numai cu testul orațiilor și a colinzilor românești folosite la deosebite ocațiuni și la indivizii de ranguri deosebite.

«Boul rumen» încă nu e alta, decât provocarea la buhaiul (taurul) îmbrăcat în toată pompa.

Săptămâna colinzilor românilor consună cu a Ungurilor, întrucât ele se încep în presara Crăciunului și durează pânăla anul nou. Împrejurarea cumcă patria colinzilor e Săcuimea și Gőcsej, și că testul colinzilor române consună cu al Ungurilor ne arată că ele s'au acceptat dela români. A răsturna și a combate aceeașta realitate e imposibil și numai din motivul, că colinzile is în us la toți românii începând dela Macedonia și până în cel mai estrem unghiu locuit de ei. Acceptarea ni-o argumentează împrejurarea că în aceasta privință la Unguri abia putem descoperi ceva invențiune — și că aceasta datină în urma lipsei de fertilitate iasă din us — precând la români ea e în floarea vieții.

Consonarea testului colinzilor din Gőcsej și din Săcuime ne face a conchide, că Gőcsej e colonia săcuiască, apoi că influința acelor a potut ajunge acolo numai prin Săcui, deoarece românii în lipsa totală de coatingere n'au potut eserita o atare influință.

Cu altă ocasiune voi pertracta cesțiunea acestor teste române și săcuiești în mod meritoric.

Dr. Ioan Jankó a petrecut în November anul trecut prela poalele muntelui Găina — în Vidra superioară, munții Bihorului — la învățătorul român Gombos, care i-a zis:

) Vezi Etnografia pag. 1891 pag. 237—239 și 398—400.

— Păcat, că e așa torturător timpul că așa aduce nește *igreți*.

— Ce fel? întrebă autorul.

— Igreți! răspunsă învățătorul.

Am înțeles — zice autorul — că vrei a-mi presenta un musicant *igrițan*!

«Mi-a și succes, a-mi câștiga nu o nointeresantă cunoștință despre *igriți*».

Dela aceasta cunoștință vreu al abate pre domnul autor, dupăce ea compete lui Teofil Franc și la George Candrea, cari au descoperit și explicat cuvântul «*igreț*» în opul lor intitulat «*Ronii din munții apuseni (Moții, București 1888. pag. 101.)* Aceasta ar fi eroare de mai departe a articolului citat.

Autorul nu a văzut în Vidra superioară nice un *igreț* viu, și totuși continuă astfel:

«Pentru am câștiga o dovadă despre ceștiune am întreat numai decât pe o grupă de români din Vidra, că au musicanții lor ceva nume? toți mi-au răspuns pronunțând vorba «*igreț*». Cu examinarea m'am estins asupra românilor din Vidra inferioară, mijlocie și superioară, apoi asupra celor din Neagra și Scărișoara, și toți m'au convins despre viața vorbeii «*igreț*».

Eată dară cinci comune, în cari vechiul cuvânt «*igreț*» sustă; ba am în *formațiuni* sigure că aceea nu e cunoscută prin satele vecine și pe aiurea.»

În aceste afirmățiuni trebuie să rectifice trei erori:

1) Vidre există numai două; cea inferioară (cu 2509 locuitori) și cea superioară (cu 2598 locuitori.) Vidra mijlocie nu există. Autorul dară a putut umbla numai prin patru comune, și nu prin cinci.

2. În butul «informățiunilor sigure» a autorului cuvântul «*igreț*» s'ă folosește și în Albac (cu 5323 locuitori.) Aceasta comună e situată în munții Bihorului, într'o liniă cu Scărișoară, Neagra și cu Vidrele. Vorba «*igreț*» e cunoscută și prin alte comune. numai cât nu e usitată.

3. În cele două Vidre, apoi în Neagra și în Scărișoara numește musicantul și: cotoras, jucăus, diplas, leghiodus.

Trebuie să amintesc și aici, că au fost superfluo cercetările întreprinsă prin cinci (?) comune, ar fi fost de ajuns a lua cartea lui Teofil Franc și alui Candrea și a s'ă convinge despre sustarea vorbeii «*igreț*» pe o cale de tot ușoară.

În scopul chiarificării ceștiunii aflu necesar a preda următoarele.

În o altă lucrare alui Teofil Franc despre Moți (Rotacismul la Moți și Istrieni, București 1886 pag. 84.) cetim următoarele:

«În comuna Bistra) am văzut ceeace în alte sate românești, apoi în munții și pe câmpia n'am putut să ved: musicanții nu-s țigani ci adevărați români.»

«Bistrenii au o mare aplicare și desiteritate în violină, flaută, clarinet și cellă (tombola). Aceasta s'ă poate vedea mai bine cu ocaziunea târgurilor de prin Câmpeni și Lupșa etc.»

Scriitorul ²⁾ rindurilor citate născut în Muncel ³⁾ e un aprig cunoscător al ținuturilor Motilor, pentrucă copilăria s'a petrecut o între munți.

Conform celor citate, între comunele muntene — afară de Bistra — n'ar esista nice una, care să aibă musicanți români. Ioan Jankó din contră susține, că atari musicanți s'ă mai găsească și în cele 2 Vidre apoi în Neagra și în Scărișoara. Dupăcum lasă afară Teofil Franc comunele amintite de Jankó, așa lasă și densusul comuna Bistra, pe care Franc o ține de cuibul musicanților români.

Atât unul cât și altul sunt în ră-tăcire.

Țigani ca musicanți dispar la Bor-róv, Valea Toroczko și Iara inf. cade din comput. Vița de viă produce numai până aici, ear filomela înceată a și elădi cui-

) Aceasta comună zace lângă Arieș în depertare de ¼ de oră dela Câmpeni. Valea ce curge prin comună încă s'ă numește Bistra. Locuitorii is 3630, firește Moți. Aci a fost preot Alesandru St. Suluț, care la 1850 a devenit episcop al Blajului, ear mai târziu în 1855 metropolit.

²⁾ Acuma s'ă află în București ca officiant în ministeriul de culte.

³⁾ Are 444 locuitori și zace lângă Arleş, între Câmpeni și Offenbaia.

bul mai în sus, se începe adecă adevărata regiune munteană. Drumul comitatens în bună regulă trece în imediata apropiere de riul Arieș, care îmbucă văi mai mărișoare laterali, dealungul cărora se estind sate române sêrace. Locuitorii acestor sate se ocupă cu mai mult prășirea vitelor; aceste sate ar fi: Ocolul mic și mare, Vidaly, Lunka, Podsága (inferioară și superioară) Szolcsva (inf. și sup.) Brézet; Szártos, Offenbaiă, Muncsel, Csóra, toate Lupsele, Szász-Vincza, Bistra, Câmpeni, de aici la dreapta Csertés; de aci drept în sus prelângă Arieș: Ponorel, Szekátura, cele 2 Vidre, Albacul. Viața mai bună se începe din Lupșa; locuitorii părților dincolo de Lupșa deși — în lipsa fertilității pământului — se ocupă cu industria de lemne, totuși sunt într-o stare vitală. În acestea comune preste tot locul muzicantii români is de acasă, precând cei de țigăn au puțină trecere. Dacă privim românii din birtul din Vidaly ori din crășmele de prelângă Arieș, ne vom convinge că veselie li-o face mai mult numai un muzicant — român. Românul se veselește cu multă dispușețiune lângă o unică violină. O orchestră română mai organizată putem găsi numai în Bistra; aceasta o numesc indigenii *bandă*. Dela Câmpeni spre Abrud dealungul apei Abrudului în Verespatak, Abrudbánya, se începe patria muzicii țigănești. În timpul (înainte de asta cu 10 ani) când am umblat eu mai pe urmă prin aceste ținuturi, banda numită «Nucz» era vestită în noauă comitate. Multimea băieștii este a se atribui împrejurării, că băieștii is un popor vial și fiind bine dispuși le place mai mult a se petrece cu țiganii.

Din acestea dară apare, că muzicantii români nu-s numai în Bistra, ci și afară de Vidre etc, prelângă Arieș la Vidaly și pâna la culmea munților Bihorului. Despre aceasta ne convinge mai ales cârtea lui Franc și Candrea ¹⁾ la pag. 101, unde făcând dicționarul Moșilor, se mai pot ceti și acestea:

¹⁾ A fost învțător în Câmpeni, dar trecând în România și absolvând universitatea a rămas acolo.

»Igreț pl. i;,) lăutari. În munți lăutarii sunt numai români.»

Teofil Franc dară în o carte afirmă una, în ceealaltă alta.

Mă mir dară de aceasta logică, deoarece precum am amentit, el e un destins cunoscător al vieții Moșilor. Afirmățiunea lui, că adecă afară de Bistra n'a văzut nicăiri orchestra română, trebuie doară esplicată, că în alt loc el n'a văzut orchestră română organizată. Aceasta și stă. În Bistra orchestra română e foarte bine organizată. astfel de organizațiune nu găsim nicăiri ca acolo.

Acuma dară ce e Igrețul, și care e terenul acestui cuvint între români?

În cele 5 comune amentite de mine numesc muzicantul, fie el român ori țigan: ceteraș, diplaș, lăutaș, hegeduș, jucăuș. În comunele amentite de Jankó acești termini încă-s mai comuni față de conceptul «muzicant.»

Mai mult teren ocupă termenul: «muzicant», care folosit, de inteligență ca cuvânt literar nou, a străbătut și în popor.

Înzădar vom căuta cuvintul Igreț în dicționarele românești căci el nu ne vine înainte.

Este o comună numită Igritia, ungurește Igricze (ear nu Igricsă cum o numește Jankó) ²⁾ în comitatul Solnoc-Dobocă, dar ea astăzi e locuită numai de români. Aceasta comună cu ocaziunea constituirei ei de sigur a fost ungurească, dar locuitorii au dispărut ori s'au contopit în românii mutați acolo.

Poporațiunea română n'a potut funda o comună cu atare numire, dupăce n'au cunoscut vorba «igritian.» Acolo sunt și nume de familie: Igriccan și Igritan. Primii is au originea numelui — fără îndoială = dela comună, ear ultimii dela

¹⁾ Pluralul dară e Igreții și nu Igreți, precum afirmă autorul; i din urmă e artich.

²⁾ Orbán Balázs (Székelyföld leirása V. k. 159. l.) El aminteste pe hotarul Turzei comuna Igriczeluk (care a potut fi prelângă Szent-Mihályfalva, pe țermuri Arieșului.) Înzădar căutam însă Igriczelukul în opul despre descrierea Turzei și a regiunii ei. Potem însă găsi în țară mai multe atari numiri de sate devastate.

Igriczi unguri. Acestia is cu siguritate Igriczi unguri românisați.

Din espunerile lui Franc și Candrea, că cuvântul «igreț» însemnă ceteraș și că în munți sunt numai ceterași români, s'ar deduce natural, că ceterașii și musicanții din munți se numesc pe tot locul igreți. Din afirmările lui Jankó urmează că afară de comunele amentite de el, cuvântul igreț e cu totul necunoscut în alte părți și că acel termin se refereste numai la musicanții români.

Cu toate acestea nice una nice altă afirmare nu stă. Adevărul e că cuvântul igreț e în us în cele 2 Vidre, în Neagra, Scărișoara și în Albac. Aceasta i-ar fi terenul, dar nu toți munții și nu numai cele 4 comune.

Cu acest termin se numesc nu numai musicanții români, ci și alți musicanți de altă confesiune și respective gen. Dacă în una din comunele amentite sosesc ceva musicanți — fie ei români sau țigani — poporul zice: «Is aici, au sosit Igreții!»

Acolo poporul numește pe musicant Igreț, deși are și alt termin. Români din Câmpeni și din Bistra deși nu numesc pe musicant: Igreț, totuși is în curat cu însemnatatea acelui termin, fiind în continuă comunicațiune cu Vidrele și cu celelalte comune învecinate. Pe acel teritor observând bine lucrul, vom experimenta îndată, că generațiunea tânără se ferește de exprimarea terminului «Igreț» ca de un barbarism înfiorător. Ea îl exprimă acela numai la provocarea directă. Folosirea lui e mai generală numai la bătrâni.

Acestea ar fi de observat în aceasta privință. Avem însă foarte multe de observat cu respect la celelalte afirmățiuni a-le autorului. Așa d. e. el zice: «Din aceste date recse, că numele musicanților e «igriț», ba încă «igreț», căci Igreț ne vine înainte numai odată în Codexul Sâmbăteii mari. În rădăcina românească nu e î ei e, chiar dupăcum vedem în Codex cu o singură descepițiune.

După dînsul dară forma mai originală e Igreț; el nu vede că chiar și

comunele amentite de dînsul (Igricze Igriczi, Igriczverse) încă dovedesc contrarul.

«E alta — zice autorul — când Igrețul cântă jocuri, și când zice cântece populare (doine.)»

Această e foarte natural, numai că trebuie cunoscută diferența dintre *doine* și dintre *hori*,¹⁾ cari ne esplică în mod eclatant nunumai purtarea Igrîțului ci și a musicantului.

Aceasta nu e caracteristica Igrîțului, ci cutare bucată de horă produce tonul și dispusețiunea ce se poate observa nunumai la Igrîții munteni, ci și pe alte locuri pe unde modulățiunea doinelor și a horilor cade sub arc.¹⁾

Fiecare va deduce natural, că o bucată cântată melancolic, nu produce atâta dispusețiune câtă poate produce o horă veselă, care mișcă întreg corpul. Aceasta a potut-o experia autorul la cântecele bănzilor țigănești din capitală, fără a-și bate capul cu argumente etnografice. Afără în liber așa se vede, că trăsurile caracteristice mai generali la trecem cu vederea sau aparițiunile mai momentuoase nu ne atrag atențiunea. Cântările melancolice fac pe Igrîț serios, ear cele vesele îl dispun plăcut. Aceasta se întâmplă în toată lumea. Ungurul că e serios în cântările de supărare, dar e vesel în cele de bucurie: nu stă în ceva conexiune cu Igrîțienii.

Lucrul principal e, că autorul a trecut cu vederea a fi atent la caracteris-

1) Doina, espèce de melodies melancholiques jouées sur de flutes (chalumeaux) par les bergers montagnards et puis chanson, poésie melancholique en général: cr. serb. dvojnica, dvojnice; etc. (Cihac Dict. d'etym. = Elementes slaves (p. 98); — danse, choeur de danse; alb. hora; (t. a. Elements grecs moderne 664.) la Ciangăi hora: danse.

2) Cu ocasiunea întreținerii mele prin Alsó-Jára am văzut pe un țigan musicant zicând și jucând totdeauna hora cu cel mai mare foc, afară de aceasta el și fuma. Dispusetiunea publicului e una cu a musicanților. Țiganul prelungă tonul muzicii mai petrece jucăușul și cu mișcări de joc, cu apucături etc. Jucăușului îi place ca țiganul musicant să fie și nebunatic. Aceasta poate fi o rămășiță din caracteristica igrițiană, — de generală e destul de generală.

tica horei și a doinei. De atare natură îi este și observarea, că: «Că când merg la târg vâlcele și coadunându-se câte 10—12 căruțe, tot-de-a-una au între ei și un Igrîi, care începe a zice car ceialaltii cântă după el.»

Autorul aci confundă cântărețul cu Igrîiul, adică cu musicantul. Cel ce începe cântarea nu e Igrîi, ci un simplu cântăreț. Cântarea în corpore e în moadă la toate popoarele. Aceasta e și o datină bisericească. Aceasta se întimplă numai la Moți, când merg la târg, ci și pe alte locuri unde numai trăese români. Igrîiul însă e musicant. Precând autorul observă aceea împrejurare neponderoasă, pe atunci el uită de datinele cele interesante ale Moților — din săptămână colindelor — uită mai departe despre bălciurile lor, cari is atât de speciale și în cari ei joacă o adevărată rolă; cu deosebire el n'a fost atent la testul cântărilor cântărețului numit de el Igrîi. Aceste cântări is hore sau doine și astfel ele nu stau în nice o legătură cu precuvîntările igrițe ungurești ori cu colinzile românești. Românul lucrând, călătorind ori petrecându-se cântă de veselie sau de supărare după cum e dispus, dar nice odată nu colindă etc. pentrucă la aceasta are anumite ocațiuni.

De atare natură e și următoarea observare a autorului: «... Cimpoiul nu e folosit ca instrument de musical nice în cele 3 Vidre, nice în Neagra, nice în Scărișoara și nice în Albac. E folosit în Bulcesdul din apropiere, numai că toate datinele, temperamentul și dialectul Bulcesdienilor is altele în proporția cu ale Românilor din ținutul Cămpenilor!»

Deși despre marea rolă a cimpoiului între Moți ne dă dovezi și marșul lui Jancu ¹⁾ — avînd și autorul drept — totuși autorul nu ne poate lămuri despre varietățile ce ocurg între cei din ținutul

Bulcesodului și din a Cămpenilor. Aci ar trebui definite confiniile dintre teritorul Baioșilor, Mocanilor, Crișenilor și al Moților, cari ca tolerați au caractere separate.

Vom mai face câteva observări și apoi vom reveni asupra propriului nostru obiect.

Autorul articolului nu poate trece cu vederea «întrînd în principiul acestor cesțiuni a nu amentii și câteva împrejurări etnografice, cari trebuie să atragă atențiunea celui ce se ocupă cu cesțiunea la unele importanții.»

Acestea ar fi numele de familie sēcuiesti între Moți, apoi datinele de edificări și toate clăcile sēcuiesti; mai departe magiarismul numirilor de localități (Bucsum = Tökésfalva); însăși Vidra — care și-a luat numirea dela animalul vidră — e termin ugric. Aci observă în treacăt, că a văzut la un pădurar din Abrudbaia vidră domesticită, cu care omul s'a potut juca ca cu o măță. Toate acestea — zice — n'au străbătut în popor din întemplantare și nice prin atingerea cu sēcuiimea; a presupune atâta influință e cel puțin o neprobabilitate. Cu mult mai tare trebuie să mă alaturez perspectivei, că aici avem de a face cu unguri romanisați.

Această dechiarățiune decizătoare în cesțiune e o clădire cu fundament de năsip, adică «atâta influință» nu e influință sēcuiască, ci cu totul altceva, ceea ce putem ști foarte ușor.

Așa d. e. Igrîi nu e influință sēcuiască; însuși cuvîntul «igrîi» n'are nice o conexiune cu sēcuiimea. Cuvîntul «igrîi» n'a putut ajunge între munți prin Sēcui, dupăce ei nice nu cunosc acel termin.

Sēcuiul nu cunoaște pe Igrîi, el are numai cântăreți. ²⁾ Aceca nu o nici influință ardeleană; ea a ajuns între Moți din părțile ungurene, — cu cea mai mare probabilitate — din Zarand sau din comitatul Aradului, ceea ce se vede destul

¹⁾ Opt-zeci de oi despoaie
Și prin frigări le pun
De sunete cimpoaie
Pădurile rêsun.

²⁾ Cântăreț (regös) la sêrbători și alte ceremonii bisericești. E un cuvînt vechi, care prin Odorheiul sê cuiesc și astăzi sê poate auzi: au venit cântăreții: copii, feciorii cântăreți. Kriza J. Vadrószák pag 514.

oelant din consemnarea lui Dr. A. Márki aceluși la articolul autorului. În aceasta consemnare urma Igrîților să estinde pînă la Moți, și respective teritoriul ultimilor aparține teritoriului Igrîților. Între români sunt musicanți pe tot locul; atît în regatul român cît și la noi. În trecut și în prezent plebea a manipulat în mod splendid nu numai fluerul și cimpoia, ci și violina. Sărăcii încă atrag atențiunea publicului cu cântări de instrumente ²⁾ Igrîții fortărețelor și a castelelor de pe teritoarele locuite de români. De aci se derivă numele românești de familie referitoare la aceasta. Cuvîntul Igrîț dară nu e influință sēcuiască — în limba moților.

Claca ³⁾ încă nu e atare influință. Clăcile nu-s în us numai între Moți și între românii de pe tot locul, ci și în România.

În munți cuvîntul «clacă» însemnă *robotă, serviț iobăgesc*, care termină consună cu cel din România. Deși clacele is o curată influință slavă, ele totuși au fost introduse de români și s'au răspândit printre Unguri tot de ei. După cît is eu informat, prin părțile confiniare române — Bihar, Békés — cle-s în us numai între români, ori în comun cu Ungurii, precând prin comunele curat ungurești cle-s ne-șunoscute. Claca nu e invențiune sęcuiască; nu sęcui au răspândit-o printre români, ci din contră. Față de numele de familie românești trebuie să observ, că înainte de 1848 familiile românești nobile, aveau nume ungurești. Ele adevă primeau numele comunei din care li-s'au dotat nobilimea. Astfel renumitul istoriograf român Șincai is scria numele după comuna Șinka: Sinkai. Acela dintre români care are nume după vr'o comună ungurească, poate să fie curat român, la auzul cutărui nume nu ne putem exprima îndată de romanisare. Românii fiind superbi pe nobilimea lor ungurească, primeau bucuroși numele de familie ungu-

rese. Între români sunt și alte nume de familie ungurești, așa d. e. Hosszu, Kis, Nagy, Fokete, Fejér, Kádár, Varga, Vitéz, Farkas, Dancs, Kondor, Juhász, Pap, Király. Márk, Sándor, Gombos, Dávid, Kovács, Hideg, Szálka, Szabó, Sánta, Nemes, Vajda, Horváth, Lukács, Orosz, Szöcs Tamás, Simon, Deák, Hegedüs, Bogyó, Kerékes, Fábíán, Puskás, Lantos. Szerb, Lázár etc. Multe familii au primit numele ocupațiunei lor, ear altele au fost poreclite cu cutaro nume, de care n'au putut scăpa.

În aceasta privință înainte de 1848 domnii și boierii magnați — au influențat foarte mult. Așa în cetăți și prela alte dominii românii iobagi erau aplicați la multe serviții, fiind astfel provęzuți cu nume de familie ungurești. În schimbul acestora ei se lăsau bucuroși de numele românesc. În contul serviciilor nobilimei și a iobăgimei au venit în circulațiune multe nume de familie românești au acceptat nume curat ungurești. E adevărat că în poporul românesc s'au contopit mulți unguri. Nobilime ungurească fiind în germinale conștiinței naționale, a avut putere atrăgătoare. Cumcă între munți sunt multe nume de familie ungurești nu e iertat să dubităm. La băierit și lucrul de lemn, s'au aplicat tot-de-a-una și unguri, sęcui și nemți. Oficiile băieșești înainte de 1848 au continuat cu succes maghiarisarea numelor între nemaghiari. Aceea încă e faptă, că ungurii colonisați printre români cu scop de a-și căștiga lueru, s'au romanisat. Elementul unguresc tot-de-a-una se contopește în cel românesc, precând cel românesc nu învață nico zeco cuvinte dela elementele colonizate între el, car elementele străine îi învață tot-de-a-una limba. Dintre sęcuii trecuți în România 20% se contopesc.

Despre ungurismul numelor de localități, și de edificări va fi vorba mai jos, aci amintesc numai, că «Lexiconul» comunelor moșești nu ne dă dovezi despre vr'o localitate ungurească.

Acuma dau răspuns întrebării: «Oare Sęcuii is Moții?»

(Finea va urma.)

(Din ungurește)

1) Acestea ne reconduc la colinzi, la colinzile slave, de unde se deriva și cuvîntul unguresc: „koldus.»

2) Vezi explicarea acestui cuvînt la Cihac Dictionaire d'etym. éléments slaves

CUM «VA FI UNGARIA?»

De: Gerando Antonina.

(Fine.)

Atât în dezvoltarea națiunilor, cât și în a indivizilor joacă o rolă, principală *laboarea* sau activitatea. Aceasta e nu numai o lege vecinică pentru bunăstarea materială a omenimei, ci și un mijloc pentru cea mai puternică perfecționare a tuturor.

Fiindcă tot ce gustăm e rezultatul laborei omenesti, și fiindcă dela naștere folosim toți tesaurii ce ni i-au strâns nu numai contemporanii ci și generațiunile antecesore, așadară nerebonificând omenimei aceste binefaceri barem în parte: în înțelesul adevărat al cuvântului să poate zice, că furăm societatea și astfel nu suntem chiar ființe oneste.

Aceasta ar trebui plântată în inima fiecărui ungar chiar așa ca și stima și eroismul. Pentrucă dacă — conform secolului al XIX-lea — nu se va alege din noi o națiune activă: cară perim.

Ungurul originalmente în urma naturei sale străbune nu s'a ferit de laboare; el aceea a și iubit'o și a desevirsit'o cu toată conștiințiositatea. Dupăce însă el nu a fost lacom, nu s'a espus pentru ea și aceasta-o face și astăzi știut fiind, ca cine e amăgit de vițelul de aur acela voește fără trudă și muncă — ca prin farmec — a să îmbogăți.

Cel ce își iubește patria în realitate, acela nu trebuie să luere numai pentru bani sau cel puțin de dragul banilor, ci trebuie să iubească munca pentru muncă și pentru binele și prosperarea patriei.

Munca trebuie iubită pentru muncă știut fiind că neactivitatea e izvorul multor rele. Neactivitatea ne espune uritului, care ca un venin lin roade tot mai mult la inimă. Cu cât e cineva înzestrat cu mai multe facultăți, cu atâta pătimește mai tare (deși pe neștiute) în neactivitate. Cu puterea adunată, care ar trebui să o folosască muncind, el să consumă pe sine însuși în un mod necurabil.

Munca desevărsită în mod sistematic și conștiințios are și oarecare influință morală pentrucă ne deschide teren pentru folosirea naturală a poterilor câștigate. Munca dela natura s'a ne tinde moravuri morale. Ea ne absoalvă de egoismul original și ne înalță spre simțurile altruistice.

Cu deosebire dacă ne propunem a lucra ceva — deși ar fi lucrul bagatel — apoi trebuie să ne silim a aduce în deplinire lucrul cu toată conștiințiositatea și cu toată energia.

A lucra lucrul bine, însămnă a te folosi de formă cea mai modestă și mai originală a sacrificărei de sene. Chiar din acest incident omul inteligent lucrează ori și ce în mod conștiințios, precând din contra omul netocit o face aceasta numai superflu.

Recompensa omului adevărat cult constă în aceea, că el se desvoaltă (perfecționează) mereu atât moral cât și spiritualmente pânăla marginea mormentului. E știut, că cel ce a ajuns la un anumit grad de cultură, nicecând poate rămânea neactiv și spiritul lui cearcă neîntrerupt adevărul deschizindui astfel orizonul vieței spirituali în un mod din ce în ce mai estins.

Caracterisarea spiritului înalt constă în aceea, că el se intercsază de toate din univers potându-se ocupa cu toate variațiunile aceluia. Privind omul în jurul său cu oarecare indiferență, el le vede toate în una și aceeași formă. Dacă însă privește cu un interes și iubire mai mare, îndată i se arată o diforență infinită. A iubi universul ca pe o ființă plăcută însămnă atâta, cât a descoperi în continuu singularități noaue. O știință mică tinde vederi greșite, cari te fac pedant, de ris și fantastic.

În sene luat e fericire a te înalță din ce în ce mai mult spre adevărul cu-

rat. Acoasta fericire însă se poate câștiga numai prin muncă neegoistă.

Munca trebuie iubită și numai pentru binele patriei, pentru că averea unei națiuni o formează produsele; produsele ni le procurează laboarea, care e sîngurul izvor al bogăției naționale. Cu cât indivizii unei națiuni lucră mai mult și mai bine cu atîta respectiva națiune e mai bogată.

Studiind scopurile finali ale științelor atît la privire cu societăți cît și cu privire la particulări, ne vom convinge, că salutea adevărată se răsfată în laboare. Aceasta e aceea pîrghia inresistabilă, care promovează înaintarea națiunilor.

Aceasta e aceea dragoste adevărată, care odinioară vă trebui să învingă și să atragă chiar și pe Ahriman.

Laboarea (activitatea) însă trebuie să se elibereze de toate limitele lanțurile și catenele. rămasă încă din evul mediu.

Primul om, care a învins pe un alt seamăn al său făcându-l sclav și silindu-l ca să lucre în locul lui, a făcut omenimei cel mai rău serviciu.

În sistemul sclavismului n'a fost aceea mai înfricoșat, că s'au dejosit ființe omenesti libere la gradul de vite și de marfă ordinară, ci aceea că prin acei servi s'a defăimat însăși laboarea sau activitatea.

Indată ce *lucrul* s'a considerat de datorință a sclavilor învinși, oamenii cei liberi l'au desconsiderat; comitând aceasta, ei au desconsiderat legea cea mai sântă și mai nobilă a unicului factor chemat a remove binele și bunăstarea materială și spirituală atît a indivizilor cît și a națiunilor.

Francia a fost prima căreia i-a venit mai înainte mărețea idee de a da aripi libero activității.

Marca revoluțiune francesă din 1789 o caracterisază două lucruri eternisate și de istorie: prima manifestare puternică față de principul *frăției* și al *solidarității ei*. Până în acest timp oamenii abia de prindeau armă față de vr'o presiune

locală, protestând contra violării legilor străbune.

Cu ocaziunea revoluțiunii însă, ei în nu mele dreptăței, s'au rescultat pentru tot felul de nedreptăți, tiranii și abusuri cari toate degradează demnitatea omenescă. Ei nu s'au provocat la trecut pretinzind drepturi străbune, ci au căutat dreptatea și restabilirea acelor drepturi, cu cari înzestreașă pe om legile vecinice a le naturei. Dacă omul a pierdut aceste drepturi, apoi el și-le caută singur în decurs de seclă ca pe un ideal realizabil.

Mișcările cele mai sublime ale marelui revoluțiunii se concentrau prelângă: *instrucțiunea generală gratuită* începând dela colibă (școala elementară) și până la palat (universitate), apoi prelângă *eliberarea activității* (laboarei sau muncii.) Dacă mai poate ceva pre lume, apoi de sigur că realizarea acestor două principie fundamentali vor schimba oarecând întreaga societate.

Vezind guvernul la anul 1789, că mașinile societății vechi încep a se rugini și că nu s'au sînt destul de capace a le susține sau a le străforma: s'a văzut necesitat a conchema magnații, nobilimea, preoțimea și mirenii pentru a se dechiera unanim față de ștergeroa corporațiilor.

În urma acestora în noaptea remarcabilă din 4 August privilegiatii au abzis — în mod solemn și cu cel mai fierbinte patriotism — de privilegiile ce ținteau la împilarea corporațiilor și a industriei.

Cu timpul se va elibera definitiv preste tot locul nu numai munca ci și ne-gustoria.

Politica și alte interese particulari vor întârzia încâtva această eliberare generală, care — deducând din trecut — e numai o chestiune de timp.

Purcezind din acestea ar trebui să lucre fiecare țară întracolo, ca conform împrejurărilor locali să se desvoalte toate ranele de industrie. Dupăcum au toate popoarele la olaltă numai o piață: lumea; și un loc productiv: pămîntul, chiar așa s'ar subîmpărți pe încrețul și produsele

Acstea-s cauza, că tinerii unguri trimiși cu mari sacrificii în străinătate lasă de le trec artele pe de-asupra capului: nu se sfarmă cu ele, dacă totuși dispun de ceva ambițiune apoi se estind până la ortografia ori cel mult pânăla alfabetul filologic!

Filologia! aceasta a doapă ideă fixă a noastră, care e. statistica literaturii și a vieții spirituale; ea în loc de mijloc ne este scop!

Statistica, filologia și paragraful conpun sânta treime, care lucră arățiș pentru uciderea spiritului poporului ungurese! Nu ne rămâne deci altă decât adorarea vițeilor de aur, cari is un soi al seducerei și a deosebitelor imoralități.

Și aceasta e aceea națiune, a cărei popor agricultor e cu mult mai inteligent și mai artistic chiar și decât cei mai bogați economi ai occidentului civilizat; cari știu a și exprima aspirațiunile eroice. În cântecele populare atât de desfătătoare!

Să se renască dară din solul nedistructibil al poporului o generațiune nouă, care să nu cedeze a-i-se vestezi sufletul și a i să tăia aripele de aur! Aceasta generațiune să și propună a nu duce o viață miseră, ci o viață bogată intensivă și estensivă plină de mândrie strămoșască!

Indivizii mari și nobili; cari sunt apti a reprezenta caracterul genual în toată simetria timpului modern, pot da întregii națiune o viață nouă renoindu-i puterea vitală.

Caracterole mari is tot atâtea evoluțiuni a omenimei, pentrucă ele pot forma indivizi după asemănarea lor.

Din clasele mici se formează mulțime inmenză, care poate dispune de cualități și de viață nouă aventându-să la o treaptă înaltă.

Toată societatea poartă în sēnul sēu un germine mai complet, care trebuie nutrit și educat ca astfel să nu devină rodat degenerării. Să lăsăm vecinilor noștri filosofi «*relei dispusețiuni*», care ne atacă contra poziției noastre naturale; să le lăsăm lor și arta și literatura acelei dis-

pusetiuni dimpreună cu toate năsuințele lor spre fericirea: «*neesistenției!*»

Națiunea noastră e tēnără, ca încă voeste a vicții; trebuie dară să-și desvoalte conștiința de sine și aceasta să o facă nu dismembrată în clase ori în caste ci la olaltă-cu puteri unite!

Păsările se înaltă în aer cu ajutorul aripilor, noi încă trebuie să crodem în vitalitate, cu toți, fără ceva excepțiune!

Să fim dară de sene stătători conform spiritului timpului modern!

Să fim drepti și să cercăm dreptatea cu tot sufletul și cu toată afecțiunea, să propovēduim numai adevērul și atunci rēsunetul neconștientos apărut în ori care unghi al universului încă se va preface în adevēr, ear prin aceasta noi vom deveni neînvingibili!

Să ne luptăm contra molestării moralului, știind a iubi!

Să știm iubi, ear în urma flacării iubirei să ne întrupăm și consolidăm ea și pe aceasta cale națiunea să devină mare!

Să știm iubi, că să știm și crea. Suntem o națiune mică, dar eroică; acest eroism să se reoglindeze acūși în artele clasice ce le vom crea!

Artele noastre încă să fie provēzute cu timbrul invingerei.

Hellada a fost cu mult mai mică, pământul ei a fost locuit de deosebite rasse, ear inimici a. avut mai mulți decât noi și totuși a devenit nemuritoare! Oare pentruce? Pentrucă a avut superioritate spirituală. drăgoste și geniuri. Acestea toate au produs arta propăgătoare de învingere și de triumf.

Eschylos s'a luptat la Salamis, ear Sophocles a participat la jocurile, cari au sērbătorit invingerea. Euripides s'a născut în ziua invingerei.

Chiar acest spirit a condus puterea morală la triumful asupra puterii brute promovând prin aceasta viața neperitoare a artelor clasice.

Grecia numai atunci a ajuns la treapta regenerării și a decădintei, când s'a lasat coplesită de spiritul contagios bizanțian.

Noi Ungurii să ne eliberăm de tot
contagiul și să asigurăm națiunii o nouă
viață milenară!

Să clădim în inimile noastre --
pentru națiune -- forțarețe neperitoare și
neînvingibile! Să fim de sine stătători,
pentru că numai singur adevărul și drep-
tatea susțin viața națională, ear razole

poeticei — de mare valoare — răsfrânto
din acest adevăr fac națiunea nepe-
ritoare.

Numai așa vom putea serba în mod
mai demn și mai salutar mileniul!

Trad de V. Rebrean.

DESCÂNTECE.

Descântec de brîncă.

I.

Brîncă albă,
brîncă roșie,
brîncă beșicată,
brîncă vînetă,
brîncă spuzită,
brîncă obrintită,
brîncă cu a bubă,
brîncă la os,
99 de feliuri de brîncă.
Toate brîncele se adunară
și pe drugii încălecară
și la oste plecară,
c'un soldat se 'ntîlniră,
ele dacă îl vîzură
se rușinară
și îndărăt se înturnară
din rădăcină secară
și din față se uscară.
Lui (N) leac să-i fie!

(Com. Lîpia, jud. Buzeu)

Descântec de orice boală.

I.

Plecaiu pe cale, pe cărare
mă întîlnii cu Sinca 'n cale
cu gura căscată

cu cap cât o caldare,
cu limba lăsată,
cu urechile înțâglate (sic)
din gură opăi de foc vîrsa.
Din pietre din lemne să muște
din trupu meu să nu mai mănânce
De pe scară de argint
maica Precista a auzit
olicăindu-mă și văitandu-mă.
Numai olicăi, nu te mai văita
Că la tine pe scări de argint m'oiu
[pogorâ
de toate boalele te oi curăți
în brațe le-oi lua
în groapă le-oi băga
cu 9 care de lemne le-oi ardea
și de toate te-oi scăpa.

(Com. Căldărești, jud. Buzeu.)

II.

A plecat (N) pe cale, pe cărare
cu Strană (sic) se întelnea.
de peatră 'l trîntea.
Maica Precista din cer auzea
Pe scară de argint se lăsa
și așa-i zicea:
Taci nu mai țipa
nu te mai văita.
căci leacu țî-e la mine: descântat

cu apă dela fântână,
cu sulhină din grădină,
cu fir dela strămătură,
cu miere dela stuchină
să rămăie (N) curat, luminat
cum maică-să l-a făcut.

(Com. Mărăcineni, jud. Buzeu.)

Descântec de ceas rău.

II.

99 de ceasuri,
99 de junghiuri,
99 de loaze,
eșiți din creerii capului
din sgîrciul nasului
din fața obrazului.
99 de oase
eșiți din carne supt piele
din piele în cămașă
fugiți că vă străpung
cu cuțit vă înjung.
Duceți-vă
unde popa nu toacă,
că acolo sunt
mese puse,
păhare pline,
cu făclii aprinse
amin, amin, amin!
Descântec dela mine
leac dela maica Precistă
mai virtos dela domnu Christos!

(Com. Pogoanele, jud. Buzeu.)

Descântec de plecate.

I.

Plecate din mâncare,
plecate din băuturi,
plecate din somn,

plecate din apă,
plecate din uitare,
plecate sîrbești,
plecate turcești,
plecate țigănești,
plecate de 99 de neamuri
eșiți dela (N) și vă duceți
preste 9 mări
9 țeri
9 ape curgătoare,
la fata Marcului
că v'a gătit bucate
carne de miel,
mațe de purcel
să-l lăsați curat, luminat,
ca argintul strecurat.

(Orașul Buzeu.)

ÎNȘTIINȚARE.

Ungaria pe an 6 florini.
Pe jumătate de an 3 florini.

Pentru România și străinătate:

Pe an 20 franci.
Pe 1/2 an 10 franci.

Toți acei ce ne vor trimite
doine, balade, proverbe, chiuituri,
datine și moravuri populare, Un-
garia o vor primi în cinste.

Administrațiunea.

Cuprinsul: Serisori deschise către
C. A. Urceha, președintele ligei cultu-
rale. (II.) — Suplimente la etnografia
Asiei și Europei ostice din secolul al IX-
lea și al X-lea. — Oare Săcui sunt Moții?
— «Cum va fi Ungaria»? — Descânțee.
— Înștiințare.